

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

10e JAARGANG

No 1

JANUARI 1960

HET PENNINGPORTRET VAN PAUS ARDRIANUS VI

De rijke collectie penningen en munten bijeengebracht op de uitvoerige en grondig gedokumenteerde *Herdenkingstentoonstelling Paus Adrianus VI*, die in het najaar te Utrecht gehouden werd en thans te Leuven te zien is, heeft weer eens de aandacht gevestigd op de penning- en muntportretten van deze Nederlandsche kerkvorst.

De bedoelde portretten vallen uiteen in drie groepen. Ten eerste zijn er enkele munten: zilveren *giuli* geslagen in de munt te Parma, waarop de Paus op de traditionele wijze wordt afgebeeld, blootshoofds en gekleed in een rijke koormantel, naar links of naar rechts gewend¹. Er kan niet aan getwijfeld worden, dat dit portret tijdens het leven van Adriaan is ontstaan, de stempelsnijders te Parma zullen de Paus wel niet zelf hebben gezien, doch gewerkt hebben naar een uit Rome ontvangen model: uit de Parmensische reeksen van voorgangers en opvolgers blijkt echter, dat zij zich vrij grote vrijheden ten opzichte van de in Rome zelf ontstane modellen pleegden te veroorloven. Dit portret van de Parmensische munten of het model daarvan schijnt als voorbeeld gediend te hebben voor een gravure gedateerd 1524, die toegeschreven wordt aan de Franse goudsmid Jean Duvet en die mogelijk een ontwerp is voor een, overigens niet bekende, penning². Hetzelfde type vertoont een grote onge-

dateerde en ongesigioneerde, vermoedelijk Italiaanse penning³, waaraan Hensen⁴ indertijd grote waarde heeft toegekend. Ten onrechte, want het portret kan moeilijk anders beschouwd worden dan als afgeleid van een in 1568 gepubliceerde gravure door Antoine Lefrère, die zelf weer op de tekening van Duvet van 1524 schijnt terug te gaan.

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor

Munt- en Penningkunde

en van de Vereniging voor

Penningkunst

REDACTIE

J. P. Guépin

Dr H. H. Zwager

J. Vinkenburg

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman

Keizersgracht 448

Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van

een der beide verenigingen

f 3.— per jaar

ADVERTENTIES

¼ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 31187 t.n.v.

Kon. Nederlands Genootschap

voor Munt- en Penningkunde

Amsterdam

Dan is er de lange reeks officiële herinneringspenningen, ontstaan te Rome: bekend zijn een tiental penningen van uiteenlopend formaat en met verschillende voorstellingen op de kz. die gebeurtenissen uit het korte pontifikaat memoreren⁶. Alle hebben hetzelfde portret op de vz., waar Adriaan wordt afgebeeld in profiel met *camauro* en *mozetta* (muts en superpli). Hier staat echter geenszins vast, dat deze stukken tijdens het leven van de Paus zijn ontstaan: integendeel, het is zeker, dat het merendeel der vroege pauspenningen eerst in het einde van de 16e en in de 17e eeuw, toen men historische reeksen ging vormen, is ontstaan, hetzij naar oudere voorbeelden, hetzij uit vrije fantasie. Zolang niet door een gedegen onderzoek is vastgesteld welke van deze stukken oud zijn, moet in het algemeen met een laat ontstaan rekening gehouden worden. Zelfstandige ikonografische betekenis heeft dit type zeker niet: er kan weinig twijfel aan zijn, dat het portret een vrije bewerking is naar het in talrijke replices en ontleningen bekende portret, dat Jan van Scorel te Rome heeft geschilderd⁶; alleen al de vervanging van de koormantel door de voor schilders zo aantrekkelijke rode huisdracht, wijst op een picturaal voorbeeld.

Geheel op zich zelf staat de bekende penning met Nederlandse om-schriften, waarop de Paus met tiara en koormantel staat afgebeeld⁷. Het stuk heeft in ons land steeds een grote populariteit genoten, waarvan de talrijke nog voorhanden zijnde exemplaren getuigen en waarvoor op de tentoonstelling enkele merkwaardige aanwijzingen zijn bijeengebracht⁸. Ten onrechte heeft Hensen⁹ gemeend (wat in de catalogus herhaald wordt), dat de penning in de 17e eeuw vervaardigd is in opdracht van Adriaan Ploos van Amstel: de als bewijs aangevoerde gedichten van Barlaeus, die Ploos voor een exemplaar

bedankt, bewijzen slechts, dat Ploos nieuwe afgietsels in ander dan het oorspronkelijk metaal heeft laten maken, mogelijk voorzien van een 17e eeuwse keerzijde, die slechts uit een gravure bekend is.

Tourneur¹⁰ heeft reeds onmiddellijk na het verschijnen van dit artikel geprotesteerd, dat Hensen de door hemzelf gevonden aanwijzing verkeerd heeft geïnterpreteerd en dat er reeds op stilistische gronden geen twijfel aan kan zijn, dat het origineel in de eerste helft van de 16e eeuw ontstaan moet zijn. De penning moet het werk zijn van een Nederlands zegelsnijder, die helaas nog niet nader geïdentificeerd is, maar van wiens hand ook enkele andere gelijksoortige eenzijdige penningen bekend zijn. Een voorbeeld waarnaar de kunstenaar gewerkt heeft, kan tot nu toe niet aangewezen worden. Het is zeer goed mogelijk, dat hij de latere paus te Utrecht of te Leuven gekend heeft en naar deze herinneringen de gelijkenis heeft trachten te treffen. Daar de penning op zijn vroegst in 1522 bij de feestelijkheden in Utrecht naar aanleiding van de pauskeuze¹¹ vervaardigd kan zijn en Adriaan Florisz. in 1515 voorgoed de Nederlanden verliet om zijn verdere leven in Spanje en Italië door te brengen, ligt er vrij lange tijd tussen de mogelijke observatie en de uitvoering van het portret. Dit klopt overigens met de aanmerkelijk jeugdiger gelaatstreken van de afgebeelde en de waarschijnlijk tamelijk vage gelijkenis. Toch bestaat de mogelijkheid, dat juist deze penning enige zelfstandige waarde heeft, daar geen enkel ander portret is overgeleverd dat op Adriaans Nederlandse tijd teruggaat.

Er zijn dus in het penning- en muntportret drie geheel onafhankelijke tradities te onderkennen. De bekende Nederlandse penning, die geheel op zich zelf blijft staan, vertegenwoordigt zijn Nederlandse periode, en heeft bijzondere waarde, omdat

geen enkel ander portret uit die tijd is overgeleverd. Het door Van Scorel geschilderde portret werd zowel in talrijke latere schilderijen en prenten als in de reeks officiële pauspenningen nagevolgd. Het eveneens Romeinse portret in koorkap, dat het eerst op de te Parma geslagen munten gevonden werd, vond eveneens talrijke navolgingen op een enkele latere penning en op vele prenten.

H. E. v. G.

¹ Serafini, *Le monete e le bolle plumbee pontificie I*, Milaan 1910, pl. 31, no. 17 en 18; *Cat. Adrianus VI*, no. 378—379.

² A. H. L. Hensen, De beeltenis van Adriaan VI op zijn medaljes, *Mededeelingen van het Nederlandsch Instituut te Rome* 2 (1923), p. 1.—19, pl. 5; *Cat. Adrianus VI*, no. 359A.

³ Van Mieris II, p. 172; Armand II, p. 114, no. 133; *Cat. Adrianus VI*, no. 382.

⁴ Hensen, p. 3—5 en pl. 4.

⁵ Van Mieris II, p. 158 en 177; Armand II, p. 114, no. 34 en 36; III, p. 144 N en O, p. 198 G-I; *Cat. Adrianus VI* no. 380—1, 383—7.

⁶ G. J. Hoogewerff, De beeltenis van Paus Adriaan VI op schilderijen en gravures, *Mededeelingen Nederlandsch Historisch Instituut te Rome* 3 (1923), p. 11—20; J. K. Steppe in *Cat. Adrianus VI*, p. 199—201.

⁷ Van Mieris II, p. 158, 3; *Cat. Adrianus VI*, no. 94.

⁸ *Cat. Adrianus VI*, no. 94A en 356.

⁹ Hensen p. 6—10.

¹⁰ V. Tournier, Les médailles du pape Adrien VI, *Revue belge de num.* 77 (1925), p. 102—4; *Cat. Médailleurs en Numismaten van de Renaissance*, Brussel 1959, no. 53.

¹¹ *Cat. Adrianus VI*, p. 68—9.

De Nederlandse penning van Adrianus VI

KONINKLIJK PENNING- KABINET

N. E. H. J. J. ZON†

Op 11 oktober 1959 overleed, eerst 49 jaar oud, na een ziekte van enige maanden, de heer N. E. H. J. J. Zon. Het Koninklijk Penningkabinet, waar hij sinds 26 juni 1954 de oude en nieuwe penningen beheerde, heeft hiermede een gevoelig verlies geleden. Zon had, na aanvankelijk op administratief terrein werkzaam geweest te zijn, de moed gevonden op latere leeftijd, gedreven door een intense belangstelling voor alle vormen van kunst en gesteund door praktische ervaring in verschillende technieken, de studie in de kunstgeschiedenis aan te vatten. Dit bracht hem eerst aan het Prentenkabinet te Leiden, daarna aan het Kon. Penningkabinet, waarmede hij wel de werkkring gevonden meende te hebben, die zijn gaven het best tot ontplooiing bracht. Zijn systematische geest, die hem ook buiten het Kabinet als een goed administrator deed kennen, deed hem een aanvang maken met de minutieuze inventarisering van het bezit aan oude penningen, waaraan bij de onvolledige en niet meer aan de eisen van de tegenwoordige beschouwingswijze voldoende literatuur steeds sterker behoefte blijkt te bestaan, en waaraan nog jaren verder gewerkt zal dienen te worden. Meer onmiddellijk trad te voorschijn zijn werk ter voorbereiding van de talrijke inzendingen voor exposities, die juist bij de afdeling penningen zo'n grote rol spelen.

Een bijzondere liefde had Zon voor de hedendaagse penningkunst, waarvan hij dank zij geregelde contacten met de medailleurs, die hij door zijn eigen ervaringen als man van het vak tegemoet kon treden, een grondige

kennis bezat. Zijn stimulerende invloed is van grote betekenis geweest; de omvangrijke inzendingen op internationale tentoonstellingen van de laatste tijd kon hij dan ook met kennis van zaken en gesteund door goodwill van alle zijden samenstellen. Zijn op 27 Juni 1959 te Antwerpen gehouden voordracht getuigde voor het laatst hiervan.

Verschillende malen heeft Zon voor de Kringen te 's-Gravenhage, Amsterdam en 's-Hertogenbosch voordrachten over oude en nieuwe penningkunst gehouden, zorgvuldig gecomponeerd en rijk geïllustreerd met meestal door hemzelf vervaardigde foto's en lichtbeelden. Tenslotte nam hij de laatste jaren een werkzaam aandeel aan de redactie van het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, waarvoor hij ook enkele korte artikelen schreef, naast een aantal bijdragen in De Geuzenpenning. Hij laat een moeilijk te vervullen plaats open.

met foto's en andere objecten werd de bij penningexposities zo gemakkelijk dreigende eentonigheid volkomen vermeden en tevens de penningkunst in een ruimer cultureel kader geplaatst. De conservator P. Baudouin en zijn staf komt hiervoor alle eer toe.

Zij redigeerden ook een uitvoerige catalogus met talrijke afbeeldingen, waarin vooral de door deskundigen uit ieder land opgestelde inleidingen van blijvende waarde zijn.

Bij de feestelijke opening op 27 juni werden voordrachten gehouden door de voorzitter van de FIDEM, A. Arthuis-Bertrand, door de Belgische kunstkritikus Roger Avermaete en door wijlen N. Zon. De laatste sprak over het onderwerp „De medailleurs en hun stiel”, met een groot aantal lichtbeelden, waarbij vooral de levende Nederlandse medailleurs voor het voetlicht gebracht werden.

BUITENLANDS NIEUWS

In een vorig nummer werd reeds kort aangekondigd de tentoonstelling „Hedendaagse Penningkunst” die deze zomer in het Provinciaal Museum voor Kunstambachten „Het Sterckshof” te Deurne-Antwerpen werd gehouden.

Uitgaande van de algemene doelstelling van het Museum „Het Sterckshof”, de bevordering van het kunstambachtswezen, was de expositie er in de eerste plaats op gericht aan het Belgische publiek een beeld te geven van het internationaal niveau van de penningkunst. Wat men wilde, zegt de gouverneur van Antwerpen in de inleiding tot de catalogus: onze bevolking, onze kunstenaars vooral, alsmede de mogelijke opdrachtgevers zoals openbare besturen en grote economische, sociale of culturele instellingen, zullen zelf kunnen oordelen welke hoge vlucht de penningkunst in het buitenland heeft bereikt.

De expositie omvatte dan ook, naast een technisch-historische inleiding, waarin de ontwikkeling van de penning sedert de 15e eeuw en de wijze van vervaardiging op bondige doch zeer pregnante wijze werd uiteengezet, een uitvoerig overzicht van de penningproductie in België en in het buitenland in de laatste halve eeuw. Er kon zodoende een wat ruimere keus gemaakt worden, dan op de internationale FIDEM-tentoonstellingen gebruikelijk is. Bovendien kwam het aan de eenheid van het gebodene ten goede, dat de keuze uit één gezichtspunt door ervaren museummensen werd gemaakt.

Bijzonder aantrekkelijk was ook de overzichtelijke en fleurige, doch tevens zeer geraffineerde wijze van opstelling. Door het werken met verschillende kleuren, door een deskundige belichting, door het afwisselen

(Zie verder vorige kolom)

BINNENLANDS NIEUWS

GOUDEN RIJDER

Voor rekening van een Amsterdams juweliersbedrijf is door 's Rijks Munt te Utrecht een *refrappe* vervaardigd van de gouden rijder Holland 1750. Deze moderne vervaardiging is bestemd om aan de steeds zeer grote vraag naar gouden ridders om als sieraad gebezigd te worden, te voldoen. De nieuwe stempel is mechanisch van een 18e eeuwse stempel afgeleid, zodat het muntbeeld volkomen aan dat van de originelen gelijk is; slechts de bewerking van de rand wijkt, tengevolge van de tegenwoordig gebezigde apparatuur, enigszins af. Het gewicht, 9,95 g, en het gehalte, 22 karaat goud vermengd met zilver, stemmen overeen met de in 1750 geldende voorschriften. Om verwarring met originele ex. te voorkomen zijn in het veld onder de waarde aanduiding 14 Gl duidelijk het muntteken van Utrecht, de Mercuriusstaf, en het muntmeesterteken van dr. J. W. A. van Hengel, een visje, aangebracht.

De in het vorig nummer aangekondigde tentoonstelling *Van Friezen, Franken en Saksen* is inmiddels van Leeuwarden naar den Haag overgebracht, en zal tot 6 februari te bezichtigen zijn in het Gemeentemuseum.

Ter gelegenheid van de voltooide wederopbouw van het dwarsschip van de *Sint Laurenskerk* te Rotterdam is een gouden dukaat geslagen, ontworpen door J. Ph. Petri, waarvan de opbrengst de verdere wederopbouw en inrichting van de kerk zal helpen financieren.

VERENIGING VOOR
PENNINGKUNST

Zojuist werd de tweede penning 1959 aan de leden toegezonden. De penning is gewijd aan de Rotterdamse vice-admiraal Witte Cornelisz. de With (Brielle 29 maart 1599 — gesneuveld in de Sont 8 november

1658), die het vorig jaar met een uitgebreide tentoonstelling in het Maritiem Museum Prins Hendrik herdacht werd.

De geslagen penning, groot 65 mm, is van de hand van de Rotterdamse beeldhouwer Cor van Kralingen. Hij is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met de Rotterdamse Kunststichting.

UIT DE MUNTGESCHIEDENIS VAN NEDERLANDS-INDIË

III

De aanmaak van „Bonken” van 1796—1810

In 1796 was er een zeer groot gebrek aan duiten. De commissaris generaal Siberg stelde voor om van het voorradige Japanse staafkoper munten te vervaardigen. Aldus werd besloten. Er werden gemaakt stukken van 1 en van 2 stuiver, wegende $1\frac{1}{2}$ en 3 lood (1 lood = 15,44 gram). Door dit goede gewicht zou ongetwijfeld een deel van dit noodgeld worden omgesmolten en zou minder kans op namaak bestaan. Deze bonken werden gemaakt door de staafjes koper in stukken te kappen en deze stukken te stempelen met het jaartal en de waarde. Eind 1802 begon de voorraad staafkoper lelijk te slinken. De koperprijs was sinds 1796 gestegen en er werden al bonken uitgevoerd en versmolten. De uitvoer werd bij plakaat van 7 september verboden tot schepen uit Japan zouden zijn aangekomen, want, zo heet het „behalve deze munt rouleert geen geld, geschikt tot de aankoop van alle dagelijkse benodigdheden”. Op 28 januari 1803 werd besloten het gewicht van de bonken te verlagen; de 2 stuivers-bonken van 3 op $2\frac{1}{2}$ lood — de 1 stuiver-bonken van $1\frac{1}{2}$ op $1\frac{1}{4}$ lood. Door deze verkleining van de stukken wordt de vorm onregelmatiger en er komen dwars gestempelde stukken voor. De schepen met koper waren inmiddels binnengekomen en om de geldaanmaak te bespoedigen werden in 1803 ook stukken van 8 stuiver aangemaakt. Eveneens tijdelijk was het vervaardigen in 1804 en 1805 van bonkjes van $\frac{1}{2}$ stuiver. Door het te geringe gewicht was namaak hiervan zeer lucratief en daarom werden ze zeer spoedig weer ingetrokken. De productie van 1 en 2 stuivers-bonken ging door tot augustus 1808. Men ver-

wachtte toen veel van de duitmunt van Soerabaia, maar daar de productie daarvan tegenviel werd in maart 1809 de aanmaak van 1 stuiver-bonken hervat. Het gewicht was nu $\frac{1}{2}$ reaal — dus weer iets minder (1 reaal = 27,44947 gram). Op 21 september werd besloten van de dikkere staven stukken van 2 stuiver te maken van een gewicht van 1 reaal. Een week later werd op voorstel van Daendels het gewicht weer verminderd, en wel de 2 stuivers-bonk tot $1\frac{1}{2}$ lood — de 1 stuiver-bonk tot $\frac{3}{4}$ lood. Sinds 1796 was het gewicht nu precies gehalveerd en door bonken van oudere editie te verkappen kon het Gouvernement een grote winst behalen; immers: de 1 stuiver van editie 1796 kon verstpeld worden tot 2 stuiver, uit de 2 stuiver van editie 1796 konden 2 bonken van 2 stuiver gemaakt worden, de 2 stuiver van editie 1803 was te verkappen tot een bonk van 2 stuiver en een bonk van 1 stuiver, de 8 stuiversbonk kon opleveren 4 bonken van 2 stuiver en van de 1 stuiver editie 1803 kon 40% afgekapt worden terwijl dan toch een stuiver overbleef.

Dit verkappen gebeurde inderdaad met de bonken die door de pachters van 's Lands middelen ingeleverd waren. Andere ingezetenen gaven hun bonken niet af! Een zeer gering deel der circulatie was zo officieel gekapt maar het publiek ging deze kunst van geld maken ook uitoefenen. De bonkencirculatie werd een chaos. De aanmaak werd in 1810 gestaakt. Er bestaan meer valse dan echte stukken met dit jaartal. Ze waren bij de bevolking zeer weinig gewild. Dreigementen en straffen waren vruchteloos. In Demak gold een stuiver-bonk niet 4 duiten, maar slechts $2\frac{1}{2}$ à 3 en in de bergstreken kon men er niets voor kopen. Ze waren hoofdzakelijk in Batavia in omloop. Tijdens het Britse Bestuur zijn ze per gewicht ingenomen.

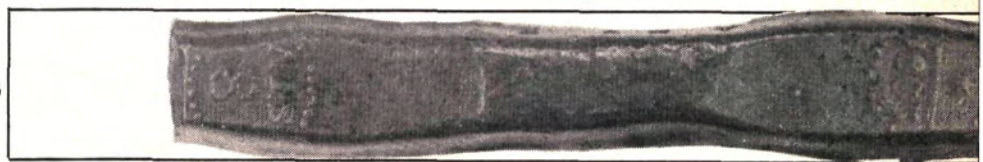
J. VINKENBORG
(Wordt vervolgd).

HET OFFICIËLE GEWICHT VAN DE E

van 1796 tot 28/1 1803

van 28/1 1803 t/m 1808

1803

10 lood = 154,4 gram

1804, 1805

tijdelijk in 1809

geeft 6 >

het verkappen in 1809

van 28/9 1809 t/m 1810

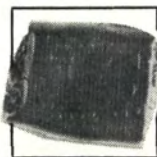
3 lood = 46,32 gram

1½ lood = 23,16 gram

2½ lood = 38,6 gram

1¼ lood = 19,3 gram

geeft
2 stuiver + 1 stuiver

40% hieraf kappen,
rest = 1 stuiver

geeft
2 stuiver

geeft
2 × 2 stuiver

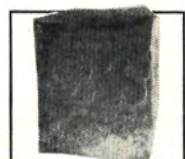
½ lood = 7,72 gram
is 20% te licht

1 reaál = 27,5 gram

½ reaál = 13,75 gram

1½ lood = 23,16 gram

¾ lood = 11,58 gram

stuiver

**KON. NED. GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE**

Op zaterdag 10 December 1959 had de wintervergadering te 's-Gravenhage plaats. Des morgens werd een bezoek gebracht aan de tentoonstelling „Van Friezen, Franken en Saksen” in het Gemeentemuseum. Na een welkomstwoord van de directeur, mr. L. J. F. Wijsenbeek, gaf mej. dr. Beatrice Jansen een uiteenzetting van de totstandkoming van de tentoonstelling, van de werkwijze van het comité en van de uiteindelijke inhoud en opstelling. Zij wees op de tegenstelling Franken-Noorzegebied, die de samenstellers allengs was gebleken en die zij ook op de expositie tot uiting trachtten te brengen en maakte opmerkzaam op het belang van de romeinse inleiding en de karolingische „uiteiding”. Hierna gaf mevrouw dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta een met prachtige kleurendia's geïllustreerde uiteenzetting, waarin zij met enige karakteristieke voorbeelden een summier overzicht gaf van de rijke inhoud van de tentoonstelling. Uiteraard wees zij speciaal op de munt- en schatvondsten omstreeks 400 verborgen, die om de schat van Beilen heen gegroepeerd waren, de muntsieraden van laat-romeinse tot vroeg-karolingische tijd, en de merovingische muntvondsten uit Nederland, hier voor de eerste maal tezamen uitgesteld.

Daarna werd een uitvoerige rondgang door de tentoonstelling gemaakt, waarbij door beide inleidsters nog vele inlichtingen werden verschaft en over talrijke punten druk werd gediscussieerd.

Na een lunch in het Paviljoen Gemeentemuseum, waarbij mr. Wijsenbeek en mej. dr. L. Jansen als gast aanzaten, werd de huishoudelijke vergadering gehouden in het Kon. Penningkabinet. Hier werden de vol-

gende besluiten genomen.

Tot lid zijn benoemd: G. J. Huij te 's-Gravenhage, dr. J. M. Masebone te Amsterdam, mej. E. Ouweleen te 's-Gravenhage, mej. H. D. Plancken te 's-Hertogenbosch, prof. J. Storms te Roermond, en R. Chr. Wolff te Wassenaar.

Tot lid van de Commissie van Redactie van het Jaarboek werden bij acclamatie herbenoemd dr. H. Enno van Gelder en mevr. O. N. Keuzenkamp-Roovers.

Op voorstel van het bestuur werd bepaald, dat de zomervergadering 1960 in de maand juni te Harderwijk zal worden gehouden.

Medegedeeld werd, dat de heer J. P. Guépin aftreedt als redacteur van De Geuzenpenning; dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta zal ad interim het redacteurschap waarnemen. Verder zal een afzonderlijk penningmeesterschap van De Geuzenpenning ingesteld worden; nadere mededelingen hierover zullen in het volgende nummer volgen.

Bij de rondvraag kwam onder meer de vraag naar voren in hoeverre de uitvoer van voor ons land bijzonder belangrijke numismatische documenten verhinderd kan worden. Van overheidswege blijkt hieraan de vereiste aandacht besteed te worden.

Na de huishoudelijke bijeenkomst werd thee aangeboden in de nieuwe expositiezaal van het Kon. Penningkabinet. Hier waren enkele groepen uit de omvangrijke aanwinsten van het Kabinet uit de laatste jaren tentoongesteld: een aantal Griekse en Romeinse munten, een keuze uit de op de veiling-Van Kerkwijk zo zeer verrijkte reeks familiepenningen, een selectie uit de in de laatste jaren bijna verdubbelde reeks leeuwendaalders en een groep gedrukte munttarieven.

Na afloop werd het Genootschap vanwege het Gemeentebestuur ontvangen in het aantrekkelijke, doch nog steeds te weinig bekende Museum Bredius.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam
(Secr.: Keizersgracht 448)

11e bijeenkomst op 14 oktober 1959

— De heer F. J. Bingen hield een lezing over *huismunten en fictief geld*, die vooral interessant was door het feit dat hiervan zo weinig bekend is omdat er maar zelden publikaties over zijn verschenen. Na afloop van de lezing werden laatjes met huismunten, alsmede fotocopieën rondgegeven.

112e bijeenkomst op 18 november 1959

— Op deze datum sprak de heer H. H. Zwager over *Korintische munten*. Het is een zeer aantrekkelijke en boeiende lezing geworden, doordat de spreker zowel de mythologische als de historische achtergrond van de munten van Korinthe belichtte.

113e bijeenkomst op 9 december 1959

— Deze avond bracht ter afwisseling een causerie in het Engels, getiteld: *The influence of the Low Countries on the British coinage*, door de heer L. S. Forrer. Deze lezing werd door de aanwezigen met grote belangstelling aangehoord. Volgens spreker was er reeds een begin van invloed op de Britse muntslag om en nabij 75 v. Chr., toen Belgische stammen dit land binnendrongen. Door de verdere geschiedenis heen bleken er telkens weer voorbeelden van de beïnvloeding door de lage landen aan te wijzen.

Kring 's-Gravenhage
(Secr.: Zeestraat 71b)

104e bijeenkomst op 23 september 1959

— De bijeenkomst werd geopend met een korte herdenking van de oud-voorzitter B. J. de Jongh, die

op 3 juli 1959 overleden is. De heer J. J. M. Hubregtse deed een aantal mededelingen over *Nederlandse pas-munt na 1948*, die tot een levendige discussie aanleiding gaven. Daarna maakte dr. H. Enno van Gelder *Enkele opmerkingen naar aanleiding van de FIDEM-tentoonstelling te Wenen 1959*: hij vestigde daarbij vooral de aandacht op de zeer uiteenlopende methoden en beginselen die aan de inzendingen der verschillende landen ten grondslag liggen. Na afloop kon de zojuist terugontvangen nederlandse inzending bezichtigd worden.

105e bijeenkomst op 22 oktober 1959

— Bij de aanvang van de vergadering wijdde de voorzitter gevoelige woorden aan de nagedachtenis van de heer Zon, wiens spreekbeurten voor de Kring hij in herinnering bracht.

De avond was gereserveerd voor korte voordrachten van de leden. Aan het woord kwamen: Mr. W. Bisschop over *Een Zeeuwsch zegelstempel*, G. A. van Borssum Buisman over *Een merkwaardig weeginstrument*, J. H. Bosch over *Centen*, Dr. H. A. Fonteyn Kuijpers over *Diverse rekenpenningen*, mej. G. van der Meer over *Het Numismatisch Congres te Keulen* en A. T. Puister over *Een onbekende Nederlandse sterling*.

106e bijeenkomst op 26 november 1959

— Als gast sprak dr. Guido Bruck van de Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen te Wenen over *Eine neue Methode zur Bestimmung der spätrömischen Münzen*, die binnenkort in boekvorm zal verschijnen. Vervolgens sprak dr. H. Enno van Gelder over *Het munt- en penningportret van paus Adriaan VI* (zie elders in dit nummer).

107e bijeenkomst op 16 december 1959

— De vergadering werd gehouden in het Gemeentemuseum, waar

de tentoonstelling *Van Friezen, Franken en Saksen* werd bezichtigd. Vooraf hield dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta een voordracht met lichtbeelden ter inleiding, in het bijzonder van het omvangrijk numismatisch deel van de expositie.

Kring Groningen
(Secr.: Nieuweweg 12)

46e bijeenkomst op 29 september 1959 — De heer Jacques Schulman hield een korte inleiding, waarna als hoofdschotel van de avond een „Voor eïck wat wils” veiling gehouden werd, 10% van de opbrengst kwam ten bate van onze kas. Er was een behoorlijke belangstelling van de leden en er werd flink gekocht.

47e bijeenkomst op 21 oktober 1959 — De heer E. E. Puister uit Wildervank sprak voor ons over: *De Feodale muntslag en munt in Nederland (van ca. 1320—1630)*. De lezing werd geïllustreerd met een aantal zeldzame munten, in het bijzonder werd de geschiedenis van de Heren van Berg besproken. De Kring heeft het plan deze lezing te laten drukken voor de leden.

48e bijeenkomst op 11 november 1959 — Een aantal leden van de Kring bracht een bezoek aan de tentoonstelling: *Van Friezen, Franken en Saksen* in het Fries museum te Leeuwarden. We werden ontvangen door de directeur van het museum, de heer dr. Wassenbergh en mevr. dr. Zadoks. Hierna volgde de rondleiding o.l.v. mevr. Zadoks. Met grote belangstelling luisterden we naar alles wat ons verteld werd, het was een buitengewoon mooie avond.

Kring Brabant
(Secr.: Le Sage ten Broeklaan 57,
Eindhoven)

19e bijeenkomst op 13 oktober 1959 — De Heer L. S. Forrer uit Amsterdam sprak over: *The Influence of*

the Low Countries on the British coinage. Aan de hand van een prachtige collectie munten werd het verband tussen de muntaanmaak van Engeland en de Lage Landen op voortreffelijke wijze aangetoond.

20ste bijeenkomst op 13 november 1959 — Dr. H. A. Fonteijn Kuijpers hield een gedocumenteerde voordracht over Rekenpenningen. Zeer interessant was o.m. het „levensgrote” wapen met 50 kwartieren door spreker speciaal voor deze avond vervaardigd.

20e bijeenkomst op 9 december 1959 — De heer J. P. Guépin hield een met talrijke lichtbeelden geïllustreerde lezing over *Munten en Sophisten*. Het was een interessante lezing en een gezellige avond.

Kring Limburg
(Secr.: Sint Hubertuslaan 25
Maasticht)

6e Bijeenkomst op 31 oktober 1959 — Dr J. van Erp uit 's Hertogenbosch sprak voor onze kring over de munten en penningen van de stad 's Hertogenbosch en illustreerde zijn voordracht met diverse specimina uit zijn eigen verzameling. Speciaal liet hij de aanwezigen kennis maken met de kunstzinnige penningen van de Bosse kunstenaar Theodoor van Berckel. Het vrij talrijke gehoor, waaronder enkele Duitse vrienden, was dankbaar gestemd. Een zeer leerzame namiddag.

7e Bijeenkomst op 29 november 1959 — De heer Chr. Janssen uit Amsterdam hield een causerie over de munten van het voormalig geestelijk vorstendom Thorn, waarvan hij enkele merkwaardige bijzonderheden mededeelde en toelichtte aan de hand van voorbeelden uit zijn eigen verzameling. De bijeenkomst was vrij druk bezocht.

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. · MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. I.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische artikelen
en prijslijsten. Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby,
gebrocheerd 10/6d., linnen band 14/—.

Catalogue of Coins of Great Britain & Ireland,
1958 edition, paper 8s.6d, cloth 12s.6d.

Een lijst van onze andere Numismatische publicaties op aanvraag.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA
NUMISMATICA

ROMA
PIAZZA DI SPAGNA 35

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. KONINKLIJKE BEGEER VOORSCHOTEN

(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN

RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

JACQUES SCHULMAN - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.25 porto

Munten Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.35 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 24392

*MUNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS*

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MEDAILLES

DR. BUSSO PEUS

MÜNZENHANDLUNG

FRANKFURT AM MAIN

NEUHAUSZSTRASSE 13 — TEL. 59 24 61

SPINK & SON, LTD

Een verzameling van

MUNTEN EN PENNINGEN

van de ridders van Malta als ook een collectie andere Gouden Munten

zal op 24 en 25 februari 1960 geveild worden - Geïllustreerde catalogus verkrijgbaar

5, KING STREET, ST. JAMES, LONDON S.W. 1

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MEDAILLES
JETONS — DECORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITES ARCHEOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN-2 — PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF — VERKAUF — VERSTEIGERUNGEN

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA — Casa di Giulietta — ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: Lire 1250

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

10e JAARGANG

No 2

APRIL 1960

NUMISMATIEK EN TAALKUNDE

Op verschillende terreinen der wetenschap, voornamelijk die van de archeologie, de geschiedenis en de kunstgeschiedenis, wordt de numismatiek beschouwd als een zeer belangrijke bron van gegevens. Archeologische vondsten kunnen vaak nauwkeuriger gedateerd worden, wanneer in een vondst of in dezelfde bodemlaag munten aangetroffen worden. Op het gebied van de economische geschiedenis en soms zelfs van de politieke geschiedenis kunnen gegevens, die bekend zijn uit documenten, vaak aangevuld worden met numismatische gegevens, of als documenten ontbreken, maakt de numismatiek soms een reconstructie van de feiten mogelijk. Ook voor het dateren van bepaalde motieven en stijlen in de kunst zijn munten en penningen van grote waarde. Omgekeerd kan de numismatiek het niet stellen zonder de hulp van deze wetenschappen, zodat men van een vruchtbare wisselwerking zou kunnen spreken. Een tak van de wetenschap, die tot nu toe nagenoeg geen gebruik maakt heeft van de numismatiek als bron van gegevens is de taalkunde. Toch staan er op de meeste munten omschriften, die licht kunnen werpen op bepaalde philologische verschijnselen. De taalkunde houdt zich bezig met het bestuderen van de structuur van een taal en van haar ontwikkeling door de tijden heen, niet alleen wat betreft grammatica en vocabulaire, maar ook spelling en uitspraak.

Deze laatste kan dikwijls afgeleid worden uit de spelling van de woorden, hoewel men geconstateerd heeft, dat meestal een traditionele spelling nog gebruikt wordt lang nadat in de spreektaal een klankverschuiving is opgetreden. Ook in het moderne Nederlands zijn hiervan voorbeelden aan te wijzen.

Belangrijke objecten van taalkundige studie zijn persoonsnamen en plaats-

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor
Munt- en Penningkunde
en van de Vereniging voor
Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta
Dr H. H. Zwager
J. Vinkenborg

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman
Keizersgracht 448
Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van
een der beide verenigingen
f 3.— per jaar

ADVERTENTIES

¼ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 260629 t.n.v.

De Geuzenpenning
Amsterdam

namen, waarvan men de verschillende spellingen door de eeuwen heen volgen kan. Juist deze komen zeer veel op munten voor, d.w.z. namen van muntheren, muntplaatsen en in uitzonderingsgevallen ook van muntmeesters. Natuurlijk zijn vele van deze namen ook wel bekend uit geschriften en voor perioden, waaruit veel bescheiden bewaard gebleven zijn, in het bijzonder wanneer het gedrukte geldt, die in grote aantallen verspreid zijn en daardoor meer kans op overleven gehad hebben, heeft de numismatiek dan ook weinig betekenis voor de taalkunde als nieuwe bron. Echter voor perioden, waaruit weinig of in het geheel geen geschreven bronnen in een bepaalde taal tot ons gekomen zijn, kunnen munten waardevol materiaal leveren. Voor de studie b.v. van Oud-Germaanse namen zijn Angelsaksische munten van grote waarde, en speciaal de serie, die geslagen werd in de eeuw voor de verovering van Engeland door de Normandiërs in 1066. Ook daarna komen nog wel Oud-Engelse namen op de munten voor, maar na 1066 moet men altijd rekening houden met Anglo-Normandische invloeden op de taal.

De belangrijkste bronnen waaruit men kan putten voor de studie van Oud-Germaanse persoons- en plaatsnamen zijn officiële documenten, zoals schenkingsoorkonden, testamenten, e.d. Weliswaar zijn vele van dergelijke documenten met een Oud-Engelse tekst ook uit de bovengenoemde periode bewaard gebleven, maar het is uiterst moeilijk om deze te dateren. Handschriften kunnen gedateerd worden op grond van het lettertype en van taalkundige vormen en spellingen, wanneer men deze kan vergelijken met andere handschriften, waarvan de datum, b.v. op grond van de inhoud van de tekst, vaststaat. Bij de bovengenoemde documenten kan men er echter lang niet altijd zeker van zijn, dat zij uit taal-

*Long-Cross penny van Æthelræd II
(2 × vergroot)*

kundig oogpunt passen in de tijd, waarin de handschriften, naar de lettervormen te oordelen, geschreven moeten zijn. Het kwam n.l. vaak voor, dat zij in latere tijden gecopieerd werden, waarbij de taal dan hier en daar wat gemoderniseerd werd. Ook werden vaak later vervalste oorkonden gebruikt, om als bewijsstukken te dienen, b.v. in processen over eigendomsrecht op land, als de oorspronkelijke documenten waren zoekgeraakt. Men probeerde dan, om de taal en vaak ook het handschrift wat te archaïseren, wat echter nooit geheel gelukte. De moderne wetenschap kan de valse oorkonden wel met vrij grote zekerheid van de echte onderscheiden, maar met dat al zijn zij als taalkundige bronnen niet zeer betrouwbaar. Bij munten daarentegen kan men er wel zeker van zijn, dat hun opschriften taalkundig gezien thuishoren in de tijd, waarin zij op numismatische gronden gedateerd kunnen worden.

In het jaar 973 vond er een belangrijke monetaire hervorming plaats in Engeland onder koning Eadgar (959—975). Voortaan mochten er slechts pennies van één uniform type in het hele land geslagen worden, die telkens na verloop van een aantal jaren ingeleverd moesten worden ter vervanging door een nieuw type, waarna het oude type ongeldig verklaard werd. Reeds veel eerder waren er wetten geweest, die elke vreemde muntsoort als betaalmiddel verboden, maar nu kon hieraan gemakkelijker de hand gehouden worden. De vz.-omschriften moesten naam en titel van de koning vermelden, die van de kz. de namen van muntmeester en muntplaats, dit ter waarborging van het voorgeschreven gewicht en gehalte, waarvoor de muntmeesters verantwoordelijk waren¹⁾. Het uitzonderlijke van de Angelsaksische munten, vergeleken met die van het vasteland van Europa uit dezelfde periode is, behalve het feit, dat zij technisch op een veel hoger plan staan, dat de namen in de omschriften niet gelatiniseerd zijn, wat hen bij uitstek geschikt maakt voor taalkundige bestudering. Ook op Scandinavische imitaties van deze munten komen namen in hun Oud-Germaanse vorm voor, maar deze zijn technisch zo slecht uitgevoerd en de omschriften zijn vaak zo verward, dat zij nauwelijks bruikbaar zijn uit taalkundig oogpunt. Door de onderzoekingen van de laatste tien jaren is

het mogelijk geworden de Angelsaksische munttypen en daardoor ook de spellingen van de omschriften tot op enkele jaren nauwkeurig te dateren.²⁾ Voor de studie van dialectvormen is het verder belangrijk, dat de namen der muntplaatsen in verkorte vorm op de munten staan (b.v. GLEAW voor GLEAWCEASTER = Gloucester). Onder Æthelræd II (979—1016) waren er b.v. ruim 70 van deze muntplaatsen in werking. De moeilijkheid hierbij is echter, dat de stempels voor de meeste munttypen in Londen vervaardigd werden, waar de bevolking samengesteld was uit mensen uit alle streken van Engeland. Daar wij niet weten, of de stempels mondeling of schriftelijk besteld werden, is het niet uit te maken, of een bepaalde dialectvorm die van de opdrachtgever of van de stempelsnijder is, waarbij dan nog de moeilijkheid komt, dat de spelling traditioneel of fonetisch kan zijn. Voor enkele typen staat het echter vast, dat de stempels in regionale centra gesneden werden³⁾, zodat er daar meer kans bestaat, dat de spellingen ook werkelijk het regionale dialect weerspiegelen. Het materiaal, dat ter beschikking staat, is gelukkig bijzonder overvloedig, niet alleen in de collecties in Engeland zelf, maar ook in de Scandinavische landen, waarheen de Vikingen o.a. Angelsaksische pennies in grote aantallen mee terugvoerden, die zij door handel, als soldij of als hun aandeel in de af-

*Quatrefoil penny van Knut de Grote
(2 × vergroot)*

AARDENBURGSE GILDE- PENNINGEN

Fleur-de-Lys penny van Harold I
(2 × vergroot)

koopsommen voor hun strooptochten verkregen hadden. Het taalkundig onderzoek van deze pennies is in de laatste jaren op gang gekomen en het is te hopen, dat men ook voor andere voor bestudering in aanmerking komende muntsoorten het belang van de numismatiek voor de taalkunde zal gaan inzien.

G. VAN DER MEER

¹⁾ Vgl. R. H. M. Dolley, *The Eadgar Millennium, The Numismatic Circular* 1959, pp. 177-8.

²⁾ Vgl. R. H. M. Dolley, *The Sack of Wilton in 1003 and the Chronology of the „Long Cross” and „Helmet” types of Æthelræd II*, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, no. 5 (1954) pp. 152-6, en P. Seaby, *The Sequence of Anglo-Saxon Coin types, 1030-1050*, *British Numismatic Journal*, 28 (1955), pp. 111-46.

³⁾ R. H. M. Dolley, *Some Reflections on Hildebrand type A of Æthelræd II*, *Antikvariskt Arkiv* 9, Stockholm 1958.

Publicatie van deze foto's is welwillend toegestaan door dr. N. L. Rasmusson, Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.

Bij het ordenen van de munt- en penningcollectie van de gemeente Aardenburg bleek hierin behalve een vrij groot aantal in en om de stad gevonden munten een aantal gildepenningen voor te komen van twee typen: een reeks van het tabaksgilde en een reeks van het weversgilde. Deze stukken zijn ongetwijfeld afkomstig van de inlevering van de geldmiddelen en eigendommen van de gilden, die plaats had na de opheffing van de gilden in 1794. Deze liquidatie van de gilden, die als met de rechten van de mens strijdige dwangmiddelen werden beschouwd, had in Zeeuws-Vlaanderen reeds onmiddellijk na de bezetting door de Franse legers, dus iets eerder dan elders in ons land plaats.

De gemeente-archivaris van Aardenburg, de heer J. M. Paridaen, deelde ons welwillend de tekst van het betreffende besluit van de municipaliteit, gedateerd 18 oktober 1794 mede: Is bij deze gelegenheid in aanmerking genomen de nutteloosheid en zelfs den dwang, die in alle gilden opgesloten ligt, zaken die met alle kracht moeten tegengewerkt worden, zo is thands, daar de vrijheid op de thron is, na rijpe deliberatie goedgevonden, alle Dekens van de Gilden nog in dese stad subsisterende te laten aanzeggen om binnen agt dagen hunne gildekeuren en boeken op het stadhuis te brengen, te bewijzen hoeveel penningen (lees: geld) per deken over zijn gilde in kas heeft, daarvan afwijs te doen en die penningen provisioneel ter griffie te transubstitueren; dat dan gem. deken en de voornaamste gildebroeders op het stadhuis ontboden en hun sal versogt worden dese gezamenlijke penningen te distribueren aan de respectieve Diaconen binnen dese stad, dewelke dit onderstand in deze hunne dringende nood

ten uitersten benoodigd hebben.

In de volgende dagen werden inderdaad door verschillende gilden bescheiden, voorwerpen en kasmiddelen ter secretarie gedeponeerd. In enkele gevallen wordt de inlevering van gildepenningen uitdrukkelijk genoemd: de bakkers deponeerden enige loden penningen, het tabaksgilde 10 koperen penningen en het wijn- en brandewijnsgilde 30 koperen penningen; bij andere wordt niet afzonderlijk over gildepenningen gesproken.

Zoals gezegd zijn thans nog twee series gildepenningen in de gemeentelijke collectie aanwezig. De éne is de penning van het tabaksgilde, waarvan de inlevering in de stukken genoemd wordt: het blijkt te zijn de penning, die door Dirks (Gildepenningen, p. 344 noot 2, pl. 64, 22 = Keuzenkamp 397) aan Middelburg is toegeschreven. Deze veronderstelling berust kennelijk alleen op de Middelburgse factuur van het stuk, doch heeft het bezwaar, dat in Middelburg de tabaksverkopers deel uitmaakten van het kruideniers- en apothekersgilde, waarvan een aaneengesloten reeks penningen bekend is. Thans is buiten twijfel, dat het stuk niet te Middelburg, doch te Aardenburg thuis hoort.

De tweede penning schijnt tot nu toe onbekend te zijn. Hij vertoont aan beide zijden twee gekruiste weverspoelen, waarboven een kroon en waarnaast het jaartal 1661 (zie afb.). Kennelijk is dit de penning, die in 1661 ten behoeve van het Aardenburgse linnenweversgilde werd ingevoerd en tot 1794 in gebruik gebleven is, al is een afrekening van het gilde niet overgeleverd. De hoge nummers, die op deze penningen voorkomen — tot 79 — doen zelfs aan de mogelijkheid denken, dat zij behalve voor de linnenwevers, die in 1771 voor het laatst genoemd worden en waarvan niet blijkt dat er ooit meer dan 28 leden geweest zijn, ook hebben dienst gedaan voor de

lakensnijders en voor de kleermakers, die beiden hun eigendommen in 1794 inleverden.

De genoemde penningen van de bakkers en van de wijn- en brandewijnverkopers zijn nog niet teruggevonden, althans niet als Aardenburgs herkend: mogelijk schuilen zij nog onder de gildepenningen van onbekende plaatsen.

H. E. v. G.

*Penning van het Aardenburgse
linnenweversgilde*

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Op 11 maart heeft de 35e jaarvergadering van de Vereniging voor Penningkunst plaats gehad in het Kon. Penningkabinet.

Na opening door de voorzitter, mr. D. Giltay Veth, werden de notulen van de vorige vergadering en het verslag over 1959 gelezen en gearresteerd. De penningmeester legde rekening en verantwoording af over het beheer gedurende 1959 en hem werd op voorstel van de Kascommissie décharge verleend onder bijzondere dankzegging voor zijn werkzaamheden.

Op voorstel van het bestuur werd één lid geroyeerd wegens wanbetaling over meer dan één jaar.

De heren prof. V. P. S. Esser en A. J. J. M. Eijsenck, aan de beurt van aftreden, werden bij acclamatie opnieuw tot bestuurslid benoemd. Tot leden van de kascommissie 1960 werden aangewezen ir. H. Veth en de heer Vinkenborg.

Namens het bestuur werd medege-deeld, dat in 1960 twee gietpenningen zullen worden uitgegeven. De eerste penning zal de Prinses Irene-penning van Leo de Vries zijn, die tengevolge van een verschuiving in de volgorde van uitgave niet, zoals aanvankelijk aangekondigd, in 1959 kon verschijnen. Voor de tweede penning is opdracht gegeven aan Auke Hettema en deze zal als onderwerp hebben Multatuli; het is nl. dit jaar 100 jaar geleden, dat de Max Havelaar is verschenen.

Na de pauze, waarin een keuze uit de collectie familiepenningen van het Kon. Penningkabinet met veel aandacht werd bezichtigd, hield dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus een causerie met lichtbeelden over Nederlandse familiepenningen.

KONINKLIJK PENNINGKABINET

De tentoonstelling „Huis en Huisraad in de Griekse en Romeinse Oudheid” brengt ons in contact met het gewone leven van die tijd. Verschillende facetten hiervan worden ons getoond aan de hand van ongeveer driehonderd interessante en voor het overgrote deel ook zeer fraaie, originele voorwerpen van allerlei aard, terwijl maquettes, uitstekende vergrotingen van foto's e.d. het beeld completeren.

Een apart hoekje is gereserveerd voor het antieke geld, waarnaar onze belangstelling in dit verband het meest uitgaat. Men is op de goede gedachte gekomen de munten hier te tonen, niet om het aesthetische of historische belang, maar in hun oorspronkelijke functie van betaalmiddel. Wij vinden er de diverse denominaties van het Griekse en Romeinse geld bijeen gebracht. Zo zijn b.v. ook alle veelvouden en alle onderdelen van de obool door Atheense exemplaren volledig vertegenwoordigd. Het bij elkaar leggen van muntstukken, die b.v. het presentiegeld voor de Atheense volksvergadering of de prijs van het brood te Rome vormden, brengt ons de werkelijke toenmalige geldswaarde onder ogen; ook een lijst van prijzen van zeer verschillende artikelen draagt hiertoe bij. Wij nemen aan dat het principe om de prijzen erachter te vermelden in hedendaags Nederlands geld met uiterste voorzichtigheid is gehanteerd, zodat de attractie ervan kan praevaleren boven de bezwaren. Behalve uit de vermelde munten bestaat de bijdrage van het Koninklijk Penningkabinet uit twee Griekse en een Romeinse ring, welke in een der smaakvol ingerichte, verlichte wandvitrines te midden van andere fraaie sieraden zijn geëxposeerd. R. Chr. W.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam
(Secr.: Keizersgracht 448)

114e bijeenkomst op 13 januari 1960

— Dr. H. Enno van Gelder hield een lezing, waarin hij de muntvondst van Zutphen, die binnenkort bijna geheel geveild zal worden, besprak. Er ontspon zich een levendige discussie over de eventuele oorzaak, die tot verbergen van de schat aanleiding kan hebben gegeven.

Na de pauze gaf Mevrouw Schulman-Smits nog een korte uiteenzetting over de levensloop van de Franse Franc, dit jaar 6 eeuwen oud.

115e bijeenkomst op 10 februari 1960

— De avond van deze bijeenkomst verliep anders dan normaal het geval is. Een verscheidenheid van sprekers voerde namelijk om beurten het woord, hetgeen, gezien de uiteenlopende stof van bespreking, een bijzonder aspect aan de avond gaf.

116e bijeenkomst op 9 maart 1960

— Dr. J. M. Mabesoone deed rake „Grepn uit de Groningse Numismatiek”. Hij wijdde speciale aandacht aan de penningen en lichtte zijn lezing toe met uitvoerige documentatie.

Kring 's-Gravenhage
(Secr.: Zeestraat 71b)

108e bijeenkomst op 28 januari 1960

— Dr. H. Enno van Gelder sprak over „De munten van het graafschap Holland 1350—1434”. Dank zij de gegevens verschaft door recente muntvondsten en bestudering van de Hollandse grafelijkheidsrekeningen blijkt het mogelijk een nauwkeurige chronologie van de talrijke emissies op te stellen en de oorzaken, die tel-

kens tot verhoging of verlaging van de muntvoet en daarmee wijziging van de beeldenaar geleid hebben, te achterhalen.

109e bijeenkomst op 17 februari 1960

— De heer J. Schulman hield een voordracht met lichtbeelden over „Familiepenningen”. Hij schetste de ontwikkeling van het genre, dat typerend is voor de Hollandse samenleving van de 17e en 18e eeuw, waarin de burgerij de toon aangaf, en wees op het belang van de familiepenningen voor de heraldiek en de genealogie.

110e bijeenkomst op 24 maart 1960

— Dr. D. A. Wittop Koning behandelde „Medisch-pharmaceutische zinnebeelden op munten en penningen”. Hij toonde een groot aantal stukken, zowel antieke als moderne, waarop in de pharmacie gebruikelijke ingrediënten en voorwerpen worden afgebeeld.

Kring Groningen
(Secr.: Nieuweweg 12)

Huishoudelijke vergadering op 27 januari 1960 — Onze voorzitter, de heer B. van Hasselt, had een nieuwe werkkring in Rotterdam aanvaard en nu moesten wij een nieuwe voorzitter benoemen. Na ampele bespreking stelde Dr. Nijhoff zich hiervoor beschikbaar.

Het bestuur is nu als volgt samengesteld:

voorzitter Dr. J. Nijhoff, Stedum
penningmeester P. J. Spoelstra, Breda

secretaris J. A. Elserman, Groningen.

49e bijeenkomst op 24 februari 1960

— Dr. Nijhoff hield een voordracht over „Romeinse Munten” en illustreerde zijn voordracht met diverse specimina uit zijn eigen verzameling. De spreker zei uitdrukkelijk al-

leen de munten van de keizertijd, niet die van de republiek te willen bespreken. Na een uitgebreide inleiding over de Romeinse geschiedenis gaf hij een uitvoerige beschrijving van de muntsoorten en daarna van de afbeeldingen en omschriften. Ten slotte werden door hem meegebrachte exemplaren geprojecteerd.

50e bijeenkomst op 23 maart 1960 — Enige der aanwezigen hadden stukken uit hun verzameling medegebracht en gaven een boeiende toelichting.

Kring Brabant
(Secr.: Le Sage ten Broeklaan 57,
Eindhoven)

22e bijeenkomst op 19 januari 1960 — De heer H. J. van der Wiel hield een erg boeiende voordracht over „De psychologie van de muntverzamelaar”.

Hierna hield Mevr. H. Schulman-Smits een rijk gedocumenteerde voordracht over de Nieuwe Franc, dit naar aanleiding van de creatie op 1 januari 1960 des morgens om 0,00 uur, bij welke gelegenheid de Oude Franse Franc — na 600 jaar geleden door Jan de Goede te zijn ingevoerd — ter ziele ging. Het geheel een voortreffelijke avond.

23e bijeenkomst op 11 februari 1960 — De Heer J. Vinkenburg uit Utrecht sprak als vervolg op zijn reeds eerder gehouden lezing voor onze kring over „De muntgeschiedenis van Nederlands Indië van 1799 tot 1811”. Onze kring is nu reeds in afwachting op het vervolg van deze causerie.

24e bijeenkomst op 14 maart 1960 — Dr. P. Berghaus uit Münster (Westfalen) hield een belangwekkende lezing over „Die numismatischen Beziehungen zwischen den Niederlanden und Westfalen”. Uit de kartering van de muntplaatsen, waar de

in westfaalse schatvondsten voorkomende munten zijn geslagen, blijkt duidelijk de belangrijkheid van de nederlandse muntplaatsen — zoals Deventer en Tiel — voor dit gebied. De lezing werd opgeluisterd door prachtige lichtbeelden.

Kring Limburg
(Secr.: Sint Hubertuslaan 25,
Maastricht)

8e bijeenkomst op 30 januari 1960 — Ds. J. A. de Vor uit Culemborg hield een zeer leerzame voordracht over de „Schoonheid der munten” geïllustreerd met lichtbeelden en aan de hand van munten uit zijn eigen verzameling van de klassieke oudheid af tot op heden.

9e bijeenkomst op 20 februari 1960 — Deze bijeenkomst, die druk was bezocht, had het karakter van een jaarvergadering, waarop meerdere huishoudelijke punten zijn besproken. Het zittende Bestuur zal op verzoek van de aanwezigen ook dit seizoen aanblijven. Voorts werd medegedeeld dat de Kring in beginsel als sectie is opgenomen in het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap. Het afgelopen jaar stemt tot tevredenheid; ook is het aantal leden gestegen. Na de pauze werden door een viertal leden korte voordrachten gehouden over numismatische onderwerpen, die zeer in de smaak vielen.

KON. NED. GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

De zomervergadering 1960 zal gehouden worden te Harderwijk op zaterdag 18 juni 1960. Het programma zal tijdig aan de leden worden toegezonden.

Directeuren van Teylers Stichting en de leden van Teylers tweede Genootschap hebben besloten voor het jaar 1960 de volgende prijsvraag uit te schrijven:

Gevraagd wordt de samenstelling van een repertorium van de in Nederland aan de dag gekomen muntvondsten daterend uit de periode ca 1000 n.C. — ca 1570 n.C.

De prijs bestaat, indien naar het oordeel der Directeuren de omstandigheden dat gedogen, in een gouden erepenning, op de stempel des Genootschaps geslagen, ter innerlijke waarde van vierhonderd gulden, of, zo de bekroonde daaraan de voorkeur mocht geven, in een som gelds ten bedrage van vierhonderd gulden. Om voor beoordeling in aanmerking te komen moeten de antwoorden worden ingezonden vóór 1 januari 1962.

Programma's 1960, die nadere toelichting op deze prijsvraag bevatten, voor zover nog leverbaar, zijn op aanvraag bij de Directeuren van Teylers Stichting, Damstraat 21, Haarlem, kosteloos verkrijgbaar.

In de Academie van Bouwkunst te Amsterdam is 27 februari een tentoonstelling geopend van reisschetsen, door leerlingen gemaakt tijdens een excursie in Griekenland in voorjaar 1959.

Enige antieke kunstvoorwerpen uit openbare en particuliere verzamelingen verhogen de sfeer.

Een aantal door het Kon. Penningkabinet vervaardigde gipsafgietsels van griekse munten uit eigen verzameling geeft een beknopt maar voortreffelijk overzicht van de ontwikkeling van de griekse munt en trekt zeer de aandacht, mede door de bui-

tengewoon aantrekkelijke wijze van uitstalling.

Op 16 maart is in het Gemeentemuseum in Den Haag een tentoonstelling geopend die het Huis en Huisraad in de griekse en romeinse oudheid tot onderwerp heeft, o.a. met medewerking van het Louvre te Parijs. Aan de munten is een ruime plaats toebedeeld. (Zie blz. 18). Na 15 mei zal deze tentoonstelling in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden worden gehouden.

Van 25 maart tot 18 april wordt in het Goois Museum te Hilversum een tentoonstelling gehouden van griekse kunst, klassieke, byzantijnse en hedendaagse. Zij wordt georganiseerd door de stichting „Hellas in Hilversum” op initiatief van de tiende Hilversumse padvindergroep „de Argonauten” ter gelegenheid van zijn derde lustrum. Van de zijde der musea is ruime medewerking ondervonden. Het Kon. Penningkabinet zond een grote collectie antieke munten in, die een kunsthistorisch overzicht vormen van de griekse munt, en enige gesneden stenen.

Voor de Floriade, de tuinbouwten-
toonstelling die eind maart te Rotterdam wordt geopend, zijn voor het bijbels paviljoen door het Kon. Penningkabinet een 20-tal antieke joodse munten ingezonden met afbeeldingen van plantaardige aard.

Van 28 tot 31 maart jl. heeft in het Carlton-hotel te Amsterdam de jaarlijkse veiling van de fa. Schulman plaatsgevonden. Grote belangstelling bestond voor de muntvondst van Zutphen en voor de uitstekende collectie Engelse munten. Ook onder de antieke munten waren voortreffelijke stukken.

W. Schwabacher, *Das Demareteion*, Opus Nobile 7, Bremen 1958, 30 p, 7 p. illustraties.

In de serie Opus Nobile, een reeks korte monografieën over beroemde antieke kunstwerken, als de Laokoongroep, de Venus van Milo, de Nike van Samothrake, is ook een deeltje verschenen van de hand van de Duits-Zweedse numismaticus W. Schwabacher over het Demareteion.

Het is op zichzelf al verheugend dat door opneming in deze serie een van de schoonste Griekse munten zo ondubbelzinnig zijn plaats heeft gekregen in het gezelschap van de beroemdste kunstwerken van de oudheid. Numismatici zijn altijd nog wat in het defensief op dit punt, want zelfs bij archeologen wordt het kunstzinnig belang van de Griekse munten niet altijd erkend.

En deze monografie over een munt heeft nog als bijkomstig voordeel dat hij tegelijk kan dienen als inwijding van de leek, want Schwabacher begint met een korte algemeen numismatische inleiding. Hierop volgt een bespreking van de literaire bronnen, waaruit blijkt dat na de overwinning van Gelo, tyran van Syracuse, op de Karthagers in 480 v. C., een bepaalde munt van tien drachmen werd geslagen die naar de vrouw van Gelo Demarete Demareteion werd genoemd. Hierdoor krijgen deze ongewoon prachtige munten een vaste datering.

Aan een preciese en poëtische beschrijving van voor en keerzijde is een beschouwing gekoppeld over de betekenis van de hollende leeuw in de afsnede van de voorzijde. Deze is natuurlijk niet de vluchtende leeuw van Karthago, maar moet in verband gebracht worden met de gelijke leeuw op enige emissies van de nabuurstad Leontini uit deze tijd. Daar deze munten op-

nieuw bij de beschouwing over de waarde van het Demareteion als kunstwerk besproken worden, is de samenhang die tussen de twee feestemissies bestaat niet uit de verf gekomen. De belangrijke konklusies die Chantaine¹ hieruit getrokken heeft worden niet vermeld, merkwaardig is dat diens artikel in de bibliografie in 1958 gedateerd wordt in plaats van in 1957, misschien een diskrete aanduiding dat de schrijver het artikel niet meer heeft kunnen verwerken. In ieder geval moet een definitief oordeel over deze kwestie wachten op het verschijnen van het corpus van de munten van Leontini dat Boehringer voorbereidt.

In de beschouwing over het Demareteion als kunstwerk worden de verschillende stempels besproken, ook die van de bijbehorende tetradrachmen en obolen. Terecht onderscheidt Schwabacher op p. 18 ook bij de dekadrachmen twee groepen; of hier echter sprake is van twee kunstenaars, die in een „Werkstatt-Agon” ieder een zelfstandig kunstwerk hebben geschapen, betwijfel ik ten eerste, de vergelijking met Kimon en Euainetos gaat hier mank, daar er in de twee stempelgroepen geen grote individuele verschillen zijn te bemerken, veeleer moet een analogie gezocht worden in het geval van Kimon, die, zoals Jongkees duidelijk gemaakt heeft in zijn dissertatie, één stempelpaar als voorbeeld leverde, dat dan, met signatuur en al, door de vaste stempelsnijders van de munt werd nagebootst. Dit brengt ons meteen midden in het probleem van de herkomst van de Demareteion meester, die volgens mij, weer net als Kimon, niet tot de vaste stempelsnijders van de munt behoorde, maar door Gelo van buiten af, als beroemd *toreutes*, zilverdrijver, of stenensnijder, werd aangetrokken.

Uiterst belangrijk is de vergelijking die Schwabacher maakt met de koppen van de geheimzinnige metopen-skulpturen van Selinos, die door de treffende overeenkomst nu minder al-

leen komen te staan. De overeenkomst met de attische ceramiek (trouwens uit een latere periode) laat meer de internationale kunststroming zien.

De foto van de kz (naar het inmiddels door de Russen teruggegeven exemplaar in Berlijn) is onovertroffen en buitengewoon indrukwekkend, ook de andere illustraties zijn over het algemeen goed, jammer alleen dat van de vz geen met de kz vergelijkbare vergroting is opgenomen, die op schaal 2 : 1 van het exemplaar in Boston haalt het hierbij niet.

J. P. G.

¹ H. Chantraine, Syrakus und Leontinoi, *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 8, 1957, 700.

O. Gil Farrès, *Historia de la moneda española*, Madrid 1959.

Er is een scherpe tegenstelling tussen de munthistorische ontwikkeling van West- en midden-Europa: Duitsland en Italië bleven tot in de 19e eeuw verbrokken in een groot aantal kleine territorien, die ieder een tamelijk zelfstandige muntgeschiedenis bezitten, waarvan het gevolg is, dat samenvatting in een enkel werk eigenlijk nog steeds niet mogelijk is gebleken. Heel anders is de situatie in de drie grote monarchieën van het Westen, Engeland, Frankrijk en Spanje: daar wordt de monetaire ontwikkeling sedert de middeleeuwen beheerst door een stek centraal gezag en is de koninklijke munt de enige van betekenis. Er bestaan dan ook verscheidene werken, waarin men zich hierover oriënteren kan.

Toch is de bestaande literatuur over Engeland en Frankrijk, waar de rijke archivalische gegevens reeds lang bestudeerd en uitgegeven werden en

een jarenlange traditie van verzamelen het omvangrijke materiaal intens heeft bijeengebracht en geanalyseerd, veel bevredigender dan voor Spanje. Het goed geschreven en met talrijke duidelijke, zij het niet zeer artistieke pentekeningen geïllustreerde werk van Gil Farrès geeft een goed overzicht van de tegenwoordige stand van het onderzoek.

Steunend op een grondige kennis van de omvangrijke, maar buiten Spanje zeer weinig bekende literatuur geeft het een betrouwbare algemene muntgeschiedenis van de Griekse, Romeinse, Visigotische en Arabische munten in Spanje geslagen, over de middeleeuwse munten van Castilië en Aragon tot de enorme aanmuntingen uit de tijd van het moderne Spanje.

Terwijl het werk zeer veel niet gemakkelijk elders te vinden gegevens bijeenbrengt en op talrijke plaatsen diepgaand onderzoek van de schrijver zelf verraadt, toont het ook duidelijk hoeveel er op dit gebied nog gedaan moet worden, voordat een werkelijk doorlopende geschiedenis van de Spaanse munt geschreven kan worden en een samenvattende beschrijving van de Spaanse munten kan worden opgesteld. De middeleeuwse muntgeschiedenis blijft vrij schimmig, wat vermoedelijk wel op rekening van de onvolledig bewaarde of ontsloten archivalia gezet dient te worden; de moderne tijd, die door de verbreiding van de Spaanse en Amerikaanse munten van groot algemeen belang is, vertoont nog eigenaardige hiaten, die nog veel verdere studie van verzamelingen en vondsten in, maar vooral ook buiten Spanje, vereisen. Wij dienen echter dankbaar te zijn, dat de resultaten van het reeds gedane onderzoek hier overzichtelijk bijeengebracht zijn en de talrijke nog te behandelen problemen naar voren komen.

H. E. v. G.

EEN ROMEINSE SLAVEN-
PENNING

Een merkwaardige aanwinst van het gemeentelijk Antiquarium te Rome¹⁾ is een hartvormige bronzen penning met verticaal geribd, lusvormig oog en met inscriptie. Deze luidt: Tene me / ne fugia(m) et / revoca me / at ni(n)feu(m) / Alexa / ndri, Houd mij vast opdat ik niet wegliep en breng mij terug naar de fontein van Alexander.

Het opschrift karakteriseert dit interessante stuk als een slavenpenning, zoals er verscheidene bekend zijn. Soms zijn de inscripties nog uitvoeriger b.v. ik ben de slaaf van die en die, enz. Zij dateren alle uit de 4e eeuw of nog latere tijd. Toen Constantijn de Grote had verboden de slaven te brandmerken, zoals totdien algemeen gebruikelijk was, werd hun als identiteitsbewijs zulk een penning aan een bronzen halsband omgehangen. De vorm van deze penning zowel als van de letters wijst naar het eind van de 4e eeuw.

Het oog is in vorm geheel gelijk aan dat van munthangers, die langs andere weg in deze zelfde tijd zijn te dateren. Dit geeft hoop dat nauwkeurige bestudering van zulke ogen kan leiden tot bepaling van het tijdstip waarop een munt tot sieraad werd verwerkt. Tot nu toe was dit alleen mogelijk als er van een uitvoerig bewerkte montuur sprake was.

A. Z.

¹⁾ C. Pietrangeli in: Bollettino dei Musei Comunali di Roma 4 (1957), p. 20-3.

De heer J. J. M. Hubregtse te Rijswijk schrijft: enkele jaren geleden werd door de Heer Beuth op een kringavond medegedeeld, dat de guldens van het koninkrijk van 1824 een streepje droegen, gelijk de rijksdaalders van 1845. Voor zover ik mij kan herinneren werd de reden van bestaan van dit streepje niet medegedeeld. Daar deze guldens regelmatig in de laatste veilingen werden geannonceerd als „wordt Schulman 264a” neem ik aan dat U wellicht meer over de oorzaak hiervan weet. Ik meen, dat de jonge Van der Kellen eerst in 1825 als stempelsnijder bij de munt kwam. Het kan dus niet zijn, dat dit streepje aangeeft, dat de stempels door hem werden vervaardigd.

ANTWOORD: Het streepje tussen de kroon en het wapenschild op de guldens van 1824 betekent, dat deze guldens in de jaren tussen 1824 en 1828 geslagen zijn met het oude jaartal 1824.

*Bronzen slavenpenning 4e eeuw
Rome, Antiquarium*

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. KONINKLIJKE BEGEER VOORSCHOTEN

(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN

RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

AMSTERDAM - Keizersgracht 448 - **JACQUES SCHULMAN**

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.40 porto

Munten Nederlandsche Gebiedsdelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.50 porto

H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et
Espagnols 1434-1713. f50.— + f0.80 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 2 4 3 9 2

*MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MÉDAILLES
COINS AND MEDALS*

M. G. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MÉDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. · MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. I.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische
artikelen en prijslijsten Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby,
gebrocheerd 10/6 d., linnen band 14/—.
Catalogue of Coins of Great Britain & Ireland,
10th edition, gebrocheerd 8s.6d, linnen band 12s.6d.
"Greek Coins and their values"
gebrocheerd 16/—, linnen band 22/6d.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA

NUMISMATICA

ROMA

PIAZZA DI SPAGNA 35

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du

Tribunal Civil de la Seine

PARIS 9e

7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

DR. BUSSO PEUS

MÜNZENHANDLUNG

FRANKFURT AM MAIN

NEUHAUSZSTRASSE 13 — TEL. 59 24 61

SPINK AND SON, LTD. *gevestigd sinds 1772*

FRAAIE MUNTEN EN PENNINGEN
NUMISMATISCHE BOEKEN ENZ.

Uitgever van het maandblad "Numismatic Circular"

Abonnementsprijs 10 sh. = f 5.50 per jaar

5. 6 & 7 KING STREET — ST. JAMES'S — LONDON S.W.1.

Tel.: Whitehall 5275

Telegramadres: Spink, London

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF — VERKAUF — VERSTEIGERUNGEN

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: Lire 1250

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

10e JAARGANG

No 3

JULI 1960

600 JAAR FRANSE FRANC

Wij gaan even terug naar Oudejaarsavond 1959. In het befaamde Parijse restaurant Chez Maxim zijn een zeshonderd gasten bijeen, om de jaarwisseling te vieren, allemaal rijke mensen, velen van hen milliardairs, allen toch minstens vele malen millionnair. Nu is het wel waar, dat men in het Frankrijk van 1959 maar een kleine 8000 gulden in francs moest bezitten om zich millionnair in franken te kunnen noemen, maar toen dan toch de laatste slag van 12, met de komst van het nieuwe jaar, de geboorte van de nieuwe franse franc — *le nouveau franc* — inluidde, waren er opeens geen milliardairs meer in de zaal, want de nieuwe franc, die 100 van de oude franken vertegenwoordigt, had deze categorie met één slag teruggebracht tot de meer populaire klasse der millionnaires. Het feit werd — met de echt franse zin voor dit soort ironie — met grote hilariteit en stromen champagne begroet. En aangezien dit alles gebeurde bij de aanvang van 1960, nu het net 600 jaar geleden is, dat de eerste franc geslagen werd, is het misschien wel de moeite waard, om de levensloop van dit geldstuk eens na te gaan.

We zijn in het jaar 1360. In Frankrijk regeert sedert 1350 Jean le Bon — Jan de Goede — tweede koning uit het huis van Valois. Engeland, dat met Frankrijk in oorlog was, heeft dit laatste land verpletterend verslagen in de slag bij Poitiers en de koning gevangen genomen. Frankrijk wordt gedwongen het vernederende vredesverdrag van Brétigny te slui-

ten, waarbij het verschillende gebieden aan Engeland moet afstaan, zoals Poitou, de Limousin, Saintonge en het voor de Engelsen zo belangrijke Calais. Daartegenover zag de koning van Engeland Edward III voor goed af van de kroon van Frankrijk en van Normandië, maar eiste een losgeld van 3 miljoen gouden écu's voor het vrijlaten van de franse koning. In mei van het jaar wordt het verdrag getekend, Jean komt vrij, libre, franc, wat dezelfde betekenis heeft vooral in die dagen.

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor

Munt- en Penningkunde

en van de Vereniging voor

Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta

Dr H. H. Zwager

J. Vinkenborg

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman

Keizersgracht 448

Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van

een der beide verenigingen

f 3.— per jaar

ADVERTENTIES

¼ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 260629 t.n.v.

De Geuzenpenning

Amsterdam

Gouden franc van
Jean le Bon

Een van de eerste daden van de vrijgekomen koning was, direct na zijn intocht in Parijs, te beginnen met de sanering van het franse geld, dat sedert Saint Louis niet zo best meer geweest was. Volgens de ordonnantie van 5 december 1360 zal er een nieuw geldstuk geslagen worden van zuiver goud, dat ter herinnering aan de bevrijding van de koning de naam van franc zal krijgen bij een gewicht van 3,88 g or pur en tegen een koerswaarde van 1 livre of 20 sols. We zijn nog in het gotische tijdperk en deze zeer elegant gestyleerde munt, waarop men de vorst als ruiter te paard ziet, krijgt de naam van *franc à cheval*. Jean heeft ook nog een *grand franc* laten slaan met een gewicht van 5,8 g or pur.

Een paar jaar later zal de opvolger van Jean, Charles V, na eerst ook een *franc à cheval* geslagen te hebben, deze laten volgen door een emissie van een geldstuk, waarop de vorst ten voeten uit staat voor een gotische troon, de *franc à pied*. De munt is iets lichter dan haar voorganger, 3,82 g, maar nog van zuiver goud.

Dan breekt de eerste periode van verwaarlozing van de franc aan. We zien naar florentijns voorbeeld de *florin d'or* weer en de sierlijke *royal*, de indrukwekkende *heaulme d'or*, de meer saaie *écu's*, de *agnel* of *mouton d'or* en de fraaie *salut*.

Als in 1422 Charles VII — U allen wel bekend als de Dauphin uit de geschiedenis van Jeanne d'Arc — het voor het zeggen heeft, laat hij eerst weer een *franc à cheval* slaan, naar het voorbeeld van Jean le Bon, maar dan met 2 K's er in voor Karolus;

daarna laat ook hij de franc weer los, na slechts 2 emissies en we zien achtereenvolgens verschijnen de *écu à la couronne* en onder Louis XI de *écu au soleil*.

Nu begint pas goed de droeve geschiedenis van de franse franc.

Na een nieuwe periode van verwaarlozing gaat pas 150 jaar later Henri III van Orléans in 1575 weer over tot het slaan van francs, maar dan is het geen goudstuk meer, maar een zilveren munt van 14 g, die naar zijn kleur de bijnaam krijgt *franc blanc* ter onderscheiding van *franc jaune* — naar de metaalkleur van het goud — van de franken der Valois-koningen. Na 1586 verdwijnt ook de franc blanc van het toneel en zien we alleen nog maar halve en kwart francs naast testons, ter waarde van $\frac{1}{4}$ écu. Henri IV laat ons alleen $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{4}$ franken na, zij het met elegante namen als *demi franc delphinal* — van de Dauphiné —, de $\frac{1}{2}$ *franc béarnais* — van de Béarne — en de *quart de franc de Navarre*.

Na Louis XIII, die van 1610-43 aan het bewind was, verdwijnt de franse franc van het numismatisch firmament voor een lange periode, want al de schoonklinkende namen van zijn onderdelen hadden niet het vermogen ook maar iets te herstellen van de oude glorie van de franse franc, die in de 14e eeuw het franse geld nieuw aanzien had gegeven. We moeten wachten tot het jaar III van de Franse Revolutie als de Nationale Conventie besluit tot invoering van het decimale stelsel in het algemeen, dus het metrieke stelsel, de liter, etc., en hierbij ook het monetaire bestel

betrekt.

Op de 28e Germinal van het jaar III — 17 april 1795 — wordt de wet aangenomen en even later besluit de Nationale Conventie, na kennis te hebben genomen van het rapport van haar Comité des finances, tot:

- art. 1. De monetaire eenheid zal voortaan de naam *franc* dragen.
- art. 2. De *franc* zal verdeeld worden in 10 *décimes*. De *décime* zal worden onderverdeeld in 10 *centimes*.
- art. 3. Gehalte en gewicht van de geldstukken zullen worden uitgedrukt in hele getallen van het decimale stelsel.

Men besluit tot de uitgifte van een zilverstuk, de *républicaine*, die het 100e deel van een *grave* — het primitieve woord voor kilogram — zou moeten zijn, bij een gehalte van 900e fijn, en tot de emissie van een goudstuk, de *franc*, die bij een gehalte van 900e fijn het honderdste gedeelte van een *grave* goud zou moeten wegen. Maar de heren zaten met de moeilijkheid, dat de verhouding tussen een geldstuk van 9 g zilver en een munt van 9 g zuiver goud niet uit te drukken viel in een heel getal van het decimale stelsel en extreem als ze waren, werd het idee losgelaten en de munten werden nooit geslagen. Frankrijk had sedert Saint Louis de gouden en zilveren standaard gehad — het régime bi-métalliste — en kon zich maar niet verenigen met een franc, zoals nu het pond of livre tournois genoemd werd, die alleen maar in zilver gedefiniëerd zou kun-

nen worden. Een stortvloed van assignaten overspoelt in deze jaren Frankrijk, maar als dan een jaar of acht later het geldwezen enigszins gesaneerd is, hakt Napoleon, dan eerste consul, de knoop door — we zijn inmiddels aangeland in het jaar XI van de Franse Revolutie, dus 1803 volgens onze jaartelling — en doteert Frankrijk met een compleet monetair stelsel, weer uitgaande van de *franc*. De wet wordt 7 Germinal van het jaar XI gepasseerd en de nieuwe franse franc, de *franc germinal*, is geboren. Het is een zilverstuk van 5,9 g zilver. Bij diezelfde wet wordt besloten tot emissies van goudstukken van 20 en 40 francs, van een gehalte van 900e fijn op een basis van 155 per kg. De verhouding tussen goud en zilver bij deze franc is 15,5. Toen Nederland bij Frankrijk was ingelijfd, is ook in Utrecht de *franc germinal* geslagen, n.l. in 1812 en 1813 in stukken van 20 francs in goud en van 5, 2, 1 en $\frac{1}{2}$ franc in zilver.

Die *franc germinal* is taai geweest en heeft het maar liefst 111 jaar uitgehouden, dus tot aan de eerste wereldoorlog toe, ook al zijn over zijn hoofd enkele stormen gegaan. Om maar enige data te noemen: 1814/15, de ontreddering na de val van Napoleon; de geforceerde koers bij de door een zeer kleine minderheid eveneens geforceerde revolutie van 1848; een herhaling in 1870/71 — maar toch heeft dit allemaal niets te betekenen vergeleken bij de grote neergang van de franse franc in de eerste helft van deze eeuw, om nog

Zilveren franc van
Henri III

maar te zwijgen, van wat er nu pas is gebeurd.

We hebben nu het jaar 1865 bereikt, Frankrijk kent het Second Empire onder Napoleon III. Op 23 december van dat jaar wordt de Latijnsche Muntunie gesloten — de Convention Monétaire — tussen Frankrijk, Italië, België en Zwitserland, tot instandhouding van de waarde van de franc met een vaststaande verhouding van goud- en zilverwaarde van $15\frac{1}{2} : 1$. Hierbij verplichten de bij de conventie aangesloten landen zich, hun goud- en zilvermunten van onderling gelijk gewicht en gehalte te slaan; deze zouden dan aan alle openbare banken, etc., ingenomen kunnen worden zonder te letten op land van herkomst. Ook Oostenrijk-Hongarije, Griekenland, Spanje en Monaco traden later tot de muntunie toe. Al deze landen voerden dus met Frankrijk éénzelfde monetaire politiek in dit tijdperk van internationale expansie op verschillend gebied. Ik herinner er U hierbij aan dat in 1864 in Londen de eerste Internationale der Arbeidersbeweging was opgericht onder de leuze „Proletariërs van alle landen, verenigt U.” Het was het tijdperk der eerste grote internationale tentoonstellingen, dat van internationaal contact tussen vooraanstaande dichters van verschillende landen. In vele opzichten geeft Frankrijk de toon aan. De franse mode begint haar wereldzegetocht, de vermaarde parfumindustrie komt op, franse wijnen worden een steeds groter exportartikel. Is het wonder, dat men gaat dromen van één planeetaire munt, die dan natuurlijk op de franse franc zou moeten zijn afgestemd. Maar dan steekt Londen een spaak in het wiel. Het conservatieve Albion met zijn insulaire politiek wil het pond sterling niet gelieërd zien aan de franse franc. Toch triomfeert de franc in die zin, dat hij een soort rekeneenheid wordt van een groot deel van de wereld, het is

Zilveren franc van het Consulaat

vz. Napoleon als eerste consul

Zilveren franc van de 3e Republiek

vz. personificatie van de Republiek

een laatste triomf, een zwanenzang, die duren zal tot aan de eerste wereldoorlog.

Na de glorieperiode komt dan snel de aftakeling van de *franc germinal*. Op 5 augustus 1914 wordt de *franc germinal* losgelaten en zal niet meer in metaalwaarde uit te drukken zijn behalve dan in een korte periode van 1928-36 in de tijd van de *franc Poincaré*, alleen maar in goud gedefinieerd tegen slechts $\frac{1}{5}$ van de vroegere waarde n.l. 58.95 mg fijn. Deze franc is het, die de verwoestingen van de oorlog betaalt en de fouten van het naoorlogse tijdperk. Op 1 oktober 1936 ziet de franc dan af van een convertibiliteit in metaalwaarde alvorens af te glijden naar steeds lagere equivalenten.

Mag ik U even een paar getallen laten horen:

1 juli 1937 berekent de Banque de France haar danig aangetaste goudvoorraad à raison van 38,7 mg fijn goud per franc.

November 1938 is dit al gezakt tot 24,75 mg fijn goud per franc.

Steeds dieper zakt de franc nu.

Tweede wereldoorlog,

Februari 1940, nu nog maar een pariteit van 21,01 mg.

Het einde van de tweede wereldoorlog komt met een equivalent van 7,46 mg fijn

en in Augustus 1950 blijft er van de franc slechts over een munteenheid, die berekend wordt op 2,52 mg fijn.

De tijd van de *gouden louis* en *napoléons* is voorbij. Voor de zwaar gemutileerde franse franc is het maar een schrale troost, dat de aan hem gebonden eenheden van andere landen, al die broers en neven als de zwitserse franc, de belgische dito, de lire en de peseta, de griekse drachme, de lev, de leu en de perpera van de Balkanlanden, alle eens zo nauw verenigd in de monetaire unie, ook al sedert lang de consulaire pariteit hebben opgegeven.

L'Office des Changes in Parijs, oftewel het Deviezen Instituut houdt nog enige tijd met kunstmatige middelen de verdere afbrokkeling van de franc

*Nouveau franc van
de 5e Republiek
(naar type 1898)
vz. La Semeuse*

tegen, maar onder het bewind van De Gaulle valt dan toch de slagboom, 1 *nouveau franc* representeert 100 oude franken. De laatste slag van 12, waarmee op 31 december het nieuwe jaar werd ingeluid, heeft, zoals ik al zei, het aantal millionnaires in Frankrijk heel wat kleiner gemaakt en men zal weer moeten wennen aan gewonere getallen. In de laatste tijd zag men b.v. allerlei advertenties van burgermansflatjes, die gebouwd werden tegen een prijs van 1 miljoen franken per kamer en in de meer chique wijken van Parijs in de omgeving van het Bois de Boulogne, werden de flats neergezet à raison van 4-6 miljoen par pièce, per vertrek. De wedloop van astronomische getallen is voorbij, veel nullen aan het eind van getallen zijn weggevallen, veel millionnaires weer gedaald tot de kleine bezittende klasse. In tegenstelling tot wat men anders wel „met de franse slag” pleegt te noemen, kan men dus wel zeggen, dat die laatste slag van 12 nu eens terdege opruiming heeft gehouden!

H. SCHULMAN-SMITS

EEN KWESTIE VAN RANGSCHIKKEN

Er zijn heel wat series munten en zelfs hele gebieden van de numismatiek, die zich niet verheugen in de algemene populariteit. Soms door begrijpelijke oorzaken: hun geringe esthetische aantrekkelijkheid, of de betrekkelijke onbelangrijkheid van het stuk historie waar ze in passen. Soms door triviale oorzaken, zoals de gril van een negentiende-eeuwse handboekschrijver die ze uit een groter geheel heeft weggelaten, hoewel hij ze er evengoed bij had kunnen behandelen. Of door het toevallige verloop van een grens, waardoor verzamelaars van een nationaal gebied niets willen weten van de munten die aan de overkant geslagen zijn, hoewel die grens er nog niet was in de tijd dat de munten werden gemaakt. De Nederlandse numismatiek is rijk aan zulke randgebieden, maar gelukkig zijn de wetenschappelijke beoefenaars van de muntgeschiedenis meestal minder eenkenig dan de verzamelaars.

Voor een complete leek is verder natuurlijk ook elk enigszins verwijderd cultuurgebied of ongewoon schrift een ontoegankelijke zaak. Maar de minder complete leek, de historicus, ja zelfs de numismaat, vindt wel eens een gebied numismatisch gesproken een cerwoud, waarvan hem overigens de taal en het schrift bekend zijn en dat een interessante geschiedenis heeft.

Zo'n gebied is dat van de lokale munten der Romeinse keizers. De ontoegankelijkheid wordt hier veroorzaakt door moeilijkheden van rangschikking en ordening, of, als men de beeldspraak van „gebied” en „ontoegankelijkheid” wil volhouden, niet alleen door de kartering van het terrein, maar ook door de kartografie van de gevonden resultaten. Duizenden munten van honderden muntplaatsen en haast even zoveel munt-

voeten; Griekse en Latijnse opschriften; plaatselijke, bondgenootschappelijke en provinciale autoriteiten. De beste kenners van de materie, zoals Michael Grant en A. R. Bellinger worden al lang niet meer verrast door het feit dat er iedere dag nog ongepubliceerde munten van deze soort — is het wel één soort — opduiken, hun probleem is de rubricering, de opstelling van categorieën om althans voorlopig op te vangen wat er voortdurend aan de dag komt. Het gebied is de schrik van de museumconservatoren. Een particulier met een kleine collectie kan nog zijn paar lokale („koloniale” zegt hij meestal) keizersmunten achter de officiële Romeinse leggen. Een groot zilveren portret van Claudius, uit Ephesus, een artistiek geslaagde Alexandrijnse kop van Hadrianus zijn zelfs wel een aardige afwisseling tussen de gewone denarii en sestertii: zodra de collectie echter groter wordt en het moeite gaat kosten om iets snel te vinden, is misschien een „Griekse” rangschikking handiger. „Grieks” heet immers in de numismatiek alles wat niet van de Romeinse overheid uitgaat en men rangschikt het per gewest van Zuid-Spanje — met de klok mee — tot Noord-Afrika, en binnen elk gewest alfabetisch naar de muntplaats, waarna ten slotte binnen elke muntplaats chronologisch (of, als de chronologie duister is, weer alfabetisch naar de opschriften, of desnoods naar formaat). Een zo gedachteloos toepasbaar ABC, dat het na de lectuur van enkele catalogi even moeite kost om ons te realiseren hoe bijzonder willekeurig het wel is. Een paar kinderlijke bezwaren van de „Griekse” ordening van deze munten blijken pas, als het om een grote hoeveelheid gaat. Zoals gezegd waren er lokale en provinciale autoriteiten die ze uitgaven — waar is de grens en hoe moet de volgorde zijn? Bovendien blijken de Syrische en Alexandrijnse series zo uitvoerig en

zo uniform te zijn, dat men ze misschien beter helemaal afzonderlijk kan bekijken, omdat hier zeker de rijksautoriteit achter heeft gezeten. Wat de munten van kleinere provincieplaatsen betreft, vaak zo slordig en zo onartistiek, wat doen die eigenlijk tussen de autonome munten van de vóór-Romeinse tijd (als men ze tenminste, zoals in de meeste grote collecties in een algemene Griekse verzameling heeft ondergebracht)? Hun eigen onderlinge samenhang, indien aanwezig, gaat teloor en de artistieke en metrologische samenhang van de oudere Griekse munten gaat zeker ook teloor, als er lange series slechtgeconserveerde „kolonialen” tussen liggen.

Er is maar één groep onderzoekers zonder meer ingenomen met deze wijze van rangschikking: de beoefenaars der lokale geschiedenis. De archeologen bijvoorbeeld, die een provincieplaats opgraven, of de filologen die in naamkunde (ambtenaren van een bepaalde streek) zijn geïnteresseerd. Wie algemene numismatische belangstelling heeft, of wie de gewone Romeinse geschiedenis, al is het maar die van één regering, wil bestuderen, weet wel dat dit materiaal er is, maar heeft in het algemeen geen ambitie om het voor zijn gebruik bij elkaar te zoeken.

In welke richting ligt de oplossing? Professor Grant heeft gedacht aan een geografische rangschikking *per regering*. Hij heeft dat zelf gedaan voor Augustus en Tiberius en uit de slecht gedefiniëerde en vloeiende gezagsverhoudingen tijdens het principaat is te begrijpen, dat de bijdrage die zo werd verkregen, er vooral een is tot de institutionele geschiedenis. De archeologisch geïnteresseerde numismaat-kunsthistoricus C. C. Vermeule heeft gevraagd om een nieuwe „*Historia Numorum*” — het geografisch opgezette handboek van B. V. Head, tweede druk uit 1911 — speciaal voor de Hellenistische en

latere tijden.

In de presidentiële rede van 1956 heeft de toenmalige voorzitter van de Royal Numismatic Society, M. B. Whitehead, gepleit voor een rangschikking van de Romeins-lokale munten per regering en dan over het hele Middellandsezegebied. Zo'n boek zou bestemd moeten zijn voor historici en gesteld moeten worden in een minder specialistisch jargon dan wij in numismatische publicaties gewend zijn — al moest het volle *poids* van de huidige numismatische kennis er natuurlijk achter staan.

Zouden nu, heb ik mij wel eens afgevraagd, de geografische en de chronologische (regeringsgewijze) rangschikking niet tot op zekere hoogte gecombineerd kunnen worden? Eenvoudig door een aantal klassieke „huizen” van keizers apart te nemen en daarbinnen de *tour d'horizon* van de provincies te maken. Ik ben mij ervan bewust, dat in een dusdanig overzicht blijken zal dat de een of andere onbelangrijke muntplaats in Cilicië munten heeft geslagen onder Domitianus en onder Nerva, munten die qua type en gewicht bij elkaar behoren en die in de systematisering volgens dynastieën uit elkaar worden getrokken. Men gelieve te bedenken, dat deze munten in een overzicht per regering óók uit elkaar zouden worden gerukt, terwijl in een geheel geografisch opgezette rangschikking niet zou blijken, dat de overgrote meerderheid der lokale munt-emissies wel degelijk beginnen of eindigen met een bepaald keizershuis, d.w.z. met een bepaalde binnenlandse politiek.

Uit een verdeling van de totale lokale muntslag in een gering aantal hoofdstukken (Juliërs, Claudiërs, Flaviërs, adoptiefkeizers, Severi, soldatenkeizers) en een geografische rangschikking daarbinnen, zouden, dunkt mij, een aantal historisch relevante feiten beter blijken dan uit een enkel aardrijkskundige, of enkel regeringsgewijze

rangschikking. In een handboek dat aldus zou zijn opgezet, zou het relatieve belang van een bepaalde emissie beter vast te stellen zijn, terwijl anderszijds de relatieve populariteit, of de relatief-decentraliserende politiek, van bepaalde keizers of keizershuizen ook duidelijker zou worden.

Dat vele plaatsen gedurende enkele regeringen en in bepaalde regeringen zeer vele plaatsen hebben gemunt, zou voor historici een belangrijk gegeven kunnen blijken. De steun die — om een concreet voorbeeld te noemen — de derde-eeuwse keizers na Caracalla's uitbreiding van het burgerrecht in militair en financieel opzicht van de provinciebevolking verwachten, zou zijn afspiegeling kunnen vinden in de lokale muntslag.

Dat ten slotte in het denkbeeldige handboek dat hier werd ontworpen de indicatie van de zeldzaamheid van deze munten onmisbaar zou zijn, spreekt vanzelf. Vele van deze emissies dragen immers duidelijk het karakter van herinneringsstukken en zijn daarom op een heel andere (veel beperktere) wijze van historisch belang dan de rest. Of, laat ons het wegens het grote aantal rariteiten en *unica* in deze series andersom zeggen: juist aan de „gewone” munten zou extra aandacht moeten worden besteed wegens hun grote belang voor de historie.

H. H. ZWAGER

VIERKANTE MUNTEN

Het heeft mij vaak verbaasd, dat munten bijna altijd rond zijn. Weliswaar waren de vroegste munten, die in Lydië geslagen werden, bolvormig, min of meer dezelfde vorm als grote druppels zegellak, maar het schijnt dat men spoedig daarna voorgoed overgegaan is op een ronde vorm. Wat zijn de voordelen hiervan? Verschillende nadelen springen direct in het oog, bijvoorbeeld, dat ronde munten moeilijk te verpakken zijn, zelfs in rolletjes; dat zij, als men hen laat vallen, gewoonlijk naar een plaats rollen, waar men niet bij kan komen. Bovendien beperken zij door hun vorm de kunstenaar, die er in zijn ontwerp voor de voorstelling op de munt rekening mee moet houden dat deze op een rond muntplaatje moet passen.

Vierkante munten zijn wel voorgekomen, maar niet van de vroegste tijden af. De vroegste vierkante munten, die wij kennen, werden geslagen door de Bactrische opvolgers van Alexander de Grote in Noordwest India. Oorspronkelijk waren dit alleen koperen munten, maar later onder de Indo-Scythen werden ook zilveren drachmen geslagen. Daarna kwam er een einde aan deze gewoonte, tot Akbar de Grote, die een persoonlijke belangstelling had voor zijn muntstelsel, besloot, dat er geen en-

Griekse keizersmunt
van Apamea (Phrygië)
vz. Philippus Arabs 244—249
kz. Arke Noachs

kele reden was, waarom hij geen vierkante Mohurs in goud en vierkante Rupees zou slaan. Hier doet zich een andere vraag voor, namelijk, waarom India het enige land geweest is, dat deze vernieuwing ingevoerd heeft, want ook later, in het bijzonder onder de koningen van Malwa, evenals onder de Sultans van Delhi, kwamen vierkante munten vrij veel voor.

Wat het Westen betreft zijn vierkante munten tot de 20e eeuw eerder uitzondering dan regel geweest. In Duitsland, Oostenrijk en Holland zijn wel daalders geslagen op vierkante muntplaatjes, maar deze moesten gebruikt zijn als proefstempel of als geschenk. In 1700 gaf Neurenberg ter viering van de eeuwwisseling ducaten en onderdelen daarvan uit zowel in ronde als vierkante vorm.

Het schijnt echter, dat al deze munten in werkelijkheid slechts werden uitgegeven voor speciale doeleinden en niet voor algemene circulatie. Er bestaan natuurlijk een groot aantal belegerings- of noodmunten in vierkante vorm, waarbij de moeilijkheid om normale stempels te vervaardigen een rol speelde, maar wanneer wij deze nader beschouwen, zien wij dat, hoewel het muntplaatje vierkant is, de stempels vaak rond zijn zodat zij eigenlijk niet bij de vierkante munten ingedeeld kunnen worden.

In Newark in Engeland werden ruitvormige munten geslagen in 1645 en 1646 gedurende de belegering, maar toen deze voorbij was, werden zij onmiddellijk opgegeven.

In de 20e eeuw schijnt er echter een verandering in de opvattingen te zijn gekomen en behalve de vierkante stuiver van Holland hebben wij ook munten van Burma, Ceylon, Curaçao, Egypte, Brits Indië, Malakka, Muscat en Oman, Pakistan en Straits Settlements, alle in vierkante vorm, maar merkwaardig genoeg alleen in onedele metalen.

Het Zweedse plaatgeld zou natuurlijk

KONINKLIJK PENNING-KABINET

In het kader van een reeks kortduurende exposities, die door het Kunstcentrum Prinsetún te Leeuwarden georganiseerd plegen te worden, werd van 30 april tot 14 mei jl. een tentoonstelling van moderne penningen gehouden. De penningen waren beschikbaar gesteld door het Koninklijk Penningkabinet, dat ook de inrichting van de expositie verzorgde. Getoond werd behalve een instructieve uit foto's en teksten samengestelde inleiding over de geschiedenis van de penningkunst, een keuze uit de in de laatste tien jaren in ons land vervaardigde penningen, benevens een aantal Franse en Italiaanse stukken uit dezelfde periode. Het publiek en de pers toonden een verheugende belangstelling voor deze eerste tentoonstelling van hedendaagse penningen, die in de Friese hoofdstad werd gehouden.

ook bij de vierkante munten gerekend kunnen worden, maar ook in dit geval is er sprake van een nooduitgifte door gebrek aan zilver en de aanmaak ervan werd opgegeven, omdat het gewicht van het betaalmiddel veel te zwaar werd bij iedere transactie van enige omvang.

Het zou interessant zijn de zienswijze te vernemen zowel van muntmeesters als van verzamelaars over de vraag, of het slaan van vierkante munten wenselijk is of niet. Het grote publiek heeft er waarschijnlijk ook wel een mening over. Bestaat er enige reden voor de afschaffing van de Nederlandse vierkante stuiver in het moederland, en waarom wordt deze dan nog wel gebruikt op de Antillen?

L. S. FORRER

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Dezer dagen wordt de eerste penning 1960 aan de leden toegezonden. De Amsterdamse beeldhouwer Auke Hettema maakte een gietpenning van 63 mm in het jaar waarin herdacht wordt, dat 100 jaar geleden de Max Havelaar verschenen is. De vz. toont het naar links gewende borstbeeld van Multatuli, de kz. evoceert Douglas Dekkers toespraak tot de Hoofden van Lebak.

BUITENLANDS NIEUWS

Toen op 4 juni j.l. Mr. Colin Martin te Lausanne de 9e jaarlijkse vergadering van de Internationale Vereniging van Beroepsnumismaten opende, kon hij in zijn openingsspeech de mededeling inlassen, dat een vrij belangrijke muntvondst van voornamelijk Tourse groten juist 2 dagen te voren in dezelfde stad gedaan was. Een kleine keurcollectie uit deze vondst werd naderhand getoond. Het aantal deelnemers aan het congres was groter dan ooit en men besloot o.a. de volgende vergadering te houden in Rome, voorafgaand aan het aldaar te houden Numismatisch Congres.

In Lausanne werd het congres besloten met een veiling voor de handelaren onderling. Bedoeling is, hierdoor fondsen te vormen voor het uitgeven van numismatische boekwerken etc.

In april werden veilingen gehouden bij Hirsch te München (4/6), Hess te Luzern (7) en Vinchon te Parijs (25/27).

A. Hettema, Max Havelaar

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam

(Secr.: Keizersgracht 448)

117e bijeenkomst op 13 april 1960 — Mevrouw H. Schulman-Smits diste op deze avond een zeer interessante uiteenzetting op, uitgaande van de namen van keizers en keurvorsten op munten van de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden.

118e bijeenkomst op 12 mei 1960 — Dr. H. J. van der Wiel bracht op deze laatste bijeenkomst van het seizoen 1959/1960 een lezing over de Provinciale munten van Utrecht, en wel voornamelijk over het wapen van Utrecht in al zijn variërende vormen.

Kring 's-Gravenhage

(Secr.: Zeestraat 71b)

111e bijeenkomst op 27 april 1960 — De heer F. J. Bingen hield een uitvoerige gedocumenteerde voordracht over „Huismunten en/of fictief geld”. Na een algemene inleiding over het gebruik van speciaal geld in gesloten gestichten, sprak hij vooral over de munten van de rijksgeslagen en de kolonies van de Mij. van Weldadigheid.

112e bijeenkomst op 19 mei 1960 — Dr. H. A. Fonteijn Kuijpers hield een voordracht over „Rekenpenningen”, geïllustreerd met duidelijke tekeningen, verschillende objecten en vele lichtbeelden en rekenpenningen.

Kring Groningen

(Secr.: Nieuweweg 12a, Groningen)

51e bijeenkomst op 27 april 1960 — De heer Elserman hield een boeiende voordracht, met vele lichtbeelden geïllustreerd, over „Nederlandse maaconnieke penningen”. In de pauze werd zijn fraaie collectie bezichtigd, die in vitrines was tentoongesteld.

Kring Brabant

(Secr.: Le Sage ten Broeklaan 57, Eindhoven)

25e bijeenkomst op 12 april 1960 — Dr. J. P. van Erp heeft op deze feestelijke avond de resultaten laten zien van maandenlange proefnemingen met kleurenfoto's van gouden, zilveren en bronzen munten en/of penningen. Een fraai resultaat. Na de eerste pauze ging men over tot een beschouwing van Keltische Munten. Na de 2e pauze organiseerden Dr. Schlemper en Dr. van Erp een numismatische Quiz. Een feestelijke avond.

Op zaterdag 9 april 1960 organiseerde de Kring Brabant in Den Bosch een numismatische middag, waar de Afd. Antwerpen van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Kring Limburg te gast waren.

Drs. J. Sprenger hield een uitvoerige lezing over de geschiedenis van de muntplaats Maastricht: dankzij zijn kennis zowel van de numismatische literatuur als van de plaatselijke geschiedenis kon hij een goed overzicht geven van de Merovingische tijd tot aan het beleg van 1794; in het bijzonder ging hij in op de verhouding van de verschillende overheden, die te Maastricht soms gelijktijdig gemunt hebben. Daarna hield Dr. J. P. van Erp een boeiende inleiding over de muntslag te 's-Hertogenbosch.

Kring Limburg

(Secr.: Sint Hubertuslaan 25, Maastricht)

10e bijeenkomst op 9 april 1960 — zie Kring Brabant.

11e bijeenkomst op 28 mei 1960 — De heer P. Bingen hield een causerie over „Papieren geld”. Hij illustreerde zijn betoog met het tonen van zijn rijke verzameling.

12e bijeenkomst op 25 juni 1960 — Op een middagbijeenkomst spraken de Heren Moers en Rutten over muntprijzen e.d.

KON. NED. GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

Op 18 juni 1960 had de jaarvergadering van het Genootschap plaats te Harderwijk.

Des morgens werd de huishoudelijke vergadering gehouden. In zijn openingswoord herdacht de voorzitter de overleden leden K. Dekker en jhr. mr. dr. A. J. C. Rethaan Macaré. Na goedkeuring van de notulen van de vorige bijeenkomst te 's-Gravenhage en enkele mededelingen van de secretaris werden tot lid van het Genootschap benoemd: W. A. van Es te Groningen, mej. J. de Groot te 's-Gravenhage, J. S. de Groot te Haarlem, Ir. H. H. Palstring te Apeldoorn, en H. M. van Vessem te Utrecht. De aftredende secretaris, dr H. Enno van Gelder, werd bij acclamatie als zodanig herbenoemd.

Aan de penningmeester werd na het uitbrengen van rekening en verantwoording, conform het gunstig advies van de Kascommissie, onder dankzegging voor zijn zorgvuldig beheer décharge verleend. De begroting 1960 werd zonder discussie overeenkomstig het bestuursvoorstel vastgesteld: de inkomsten uit contributies, verkoop publicaties, rente en subsidie dekken de uitgaven voor Jaarboek voor Munt- en Penningkunde f 3500, bijdrage De Geuzenpenning f 300, diverse onkosten f 150.

Naar aanleiding van bij de rondvraag gedane voorstellen werd voorlopig besloten, dat de najaarsvergadering 1960 te 's-Hertogenbosch, de zomervergadering 1961 te Enschedé gehouden zal worden.

Des middags werd het Genootschap door Burgemeester G. J. Numan met een geestige speech in de fraaie raadzaal ten Stadhuiuze ontvangen. In aansluiting hierop werden twee voordrachten gehouden. Dr. H. Enno van Gelder gaf verslag van een stempel-

BINNENLANDS NIEUWS

In het Waaggebouw te Oudewater werd op 2 juni een tentoonstelling geopend ter gelegenheid van de herdenking van de 400e geboortedag van Jacobus Arminius, aldaar geboren in 1560. Het Kon. Penningkabinet stelde een vitrine beschikbaar met een aantal penningen, die betrekking hebben op de Tachtigjarige oorlog en de geschillen van Remonstranten en Contra-remonstranten.

onderzoek van de Gelderse zilveren ridders van 1582, dat tot interessante conclusies leidde; het zal binnenkort gepubliceerd worden. Dr. D. A. Wittop Koning gaf een uitvoerig overzicht van de muntslag te Harderwijk, die omvat Gelderse en bisschoppelijk Utrechtse munten in de 14e eeuw, de Berghse munt in 1582-1583 en de provinciale Gelderse munt 1584-1806.

Vervolgens begaf men zich naar het Veluws Museum van Oudheden, waar de Burgemeester een voor deze gelegenheid door Dr. Wittop Koning in samenwerking met het Kon. Penningkabinet ingerichte tentoonstelling van „Munten en penningen geslagen te Harderwijk” officieel opende. De expositie bracht een zo volledig mogelijk overzicht, gerangschikt naar muntmeesters, van de in iedere ambtsperiode geslagen typen van munten, nieuwjaarspenningen, rekenpenningen en herinneringspenningen. De wisselende producties der muntmeesters kwamen hierdoor goed tot hun recht, evenals de specialiteiten van de munt te Harderwijk: muntslag voor andere gewesten, gouden en zilveren afslagen als nieuwjaarspenningen, penningen bij ambtsaanvaarding en muntbusopening. Aan de aanwezigen werd een gestencild overzicht verstrekt.

M. G. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MÉDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. I.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische
artikelen en prijslijsten Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby,
gebrocheerd 10/6 d., linnen band 14/—.
Catalogue of Coins of Great Britain & Ireland,
10th edition, gebrocheerd 8s.6d, linnen band 12s.6d.
"Greek Coins and their values"
gebrocheerd 16/—, linnen band 22/6d.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Libraire numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA
NUMISMATICA

ROMA
PIAZZA DI SPAGNA 35

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. KONINKLIJKE BEGEER VOORSCHOTEN

(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN

RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

AMSTERDAM - Keizersgracht 448 - **JACQUES SCHULMAN**

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.40 porto

Munten Nederlandsche Gebiedsdelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.50 porto

H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et
Espagnols 1434-1713. f50.— + f0.80 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 2 4 3 9 2

*MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MÉDAILLES
COINS AND MEDALS*

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du

Tribunal Civil de la Seine

PARIS 9e

7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

DR. BUSSO PEUS

MÜNZENHANDLUNG

FRANKFURT AM MAIN

NEUHAUSZSTRASSE 13 — TEL. 59 24 61

SPINK AND SON, LTD.

The Collection of a Continental Collector consisting of
Gold Coins of the World

together with a very fine series of
and many rare and important Dutch coins
will be sold by auction September 21st-22nd 1960.
Silver Coins

Illustrated Catalogues (about 25 plates) obtainable from

SPINK & SON LTD., 5-7 King Street, St. James', London, S.W.1.
Price 3 Gulden

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen
Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF — VERKAUF — VERSTEIGERUNGEN

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”
Abonnementsprijs per jaar: Lire 1250

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

10e JAARGANG

N o 4

OKTOBER 1960

STEMPELONDERZOEK VAN NEDERLANDSE MUNTEN

Ongeveer een halve eeuw geleden is men in de Griekse numismatiek begonnen de methode van het stempelonderzoek toe te passen. Hierbij stelt men aan een zo groot mogelijk aantal ex. van één muntsoort de kenmerken van de vz.- en kz.-stempels vast, waarmee ieder stuk geslagen is; het blijkt dan, dat telkens op een groter of kleiner aantal ex. dezelfde stempels herkend kunnen worden; daar echter de stempels van vz. en kz. in zeer ongelijke mate verslijten, en nieuwe stempels onafhankelijk van elkaar in gebruik genomen worden, wordt meestal één vz.-stempel gecombineerd gevonden met verschillende kz.-stempels (of andersom), waaruit dan volgt, dat deze laatste in dezelfde tijd in gebruik geweest zijn; bovendien worden gewoonlijk sporen van tijdens het langdurig gebruik in één stempel optredende of voortschrijdende beschadigingen ontdekt, waardoor het mogelijk is vast te stellen in welke volgorde met deze vz.-stempel verschillende kz.-stempels gecombineerd werden. Op deze wijze bleek het mogelijk met zeer grote zekerheid een relatieve chronologie van de stempels en daarmee van de bewaarde ex. op te stellen. Voor de Griekse munten, waar één type dikwijls tientallen jaren gehandhaafd werd en meestal alle andere dateringsmogelijkheden ontbreken, heeft deze methode een ongekende vooruitgang in onze kennis gebracht. In andere perioden, waar

meestal een snellere afwisseling van de typen gebruikelijk is en de munten zelf ruimer gegevens verschaffen voor datering, zoals regeringsjaren of jaartallen, terwijl anderzijds het materiaal zoveel talrijker is dat een stempelonderzoek in de meeste gevallen door de onoverzienbaarheid ervan belemmerd wordt, is de methode tot nu slechts sporadisch ingepast. Toch zijn ook daar dikwijls voor detailonderzoekingen waardevolle resultaten geboekt. Hier moge met een

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor

Munt- en Penningkunde

en van de Vereniging voor

Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta

Dr H. H. Zwager

J. Vinkenborg

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman

Keizersgracht 448

Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van
een der beide verenigingen

f 3.— per jaar

ADVERTENTIES

¼ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 260629 t.n.v.

De Geuzenpenning

Amsterdam

enkel voorbeeld en één meer uitgewerkt onderzoek gedemonstreerd worden, dat ook in de nieuwere Nederlandse muntgeschiedenis deze methode nuttige mogelijkheden biedt. Dikwijls kunnen kleine problemen met haast mathematische zekerheid worden opgelost. Zo werd ons door de heer Schulman onlangs voorgesteld een halve Ned. rijksdaalder van Zeeland met het onmogelijke jaartal 1601: de muntsoort is immers eerst bij ordonnantie van 21 maart 1606 ingevoerd. Kennelijk bevatte de kz.-stempel een vergissing van de graveur, vermoedelijk schreef hij 1601 voor 1610. Dit vermoeden werd echter tot zekerheid, toen vastgesteld kon worden dat het stuk met dezelfde vz.-stempel geslagen is als een ex. in het K.P.K. met een gewone kz. van 1610.

Een ander geval deed zich voor bij het onderzoek van een recente Zweedse muntvondst, die zoals gewoonlijk, een groot aantal Nederlandse rijksdaalders uit de 17e eeuw bevatte, een muntsoort, die hier immers in hoofdzaak ten behoeve van de Baltische handel geslagen werd. De jongste munten vertoonden het jaar 1651, maar de datering bleef onzeker, omdat van verschillende ex. het jaartal afgesleten was. Van de meeste dier stukken kon op grond van interpunctie of muntmeester-teken worden vastgesteld dat zij vrij wat eerder waren dan 1651 — wat voor gesleten ex. trouwens a priori waarschijnlijk was. Deze vergelijkende methode bracht echter geen soelaas van een Fries ex., daar de rijksdaalders van deze provincie slechts zeer onvolledig bekend zijn en weinig duidelijk dateerbare variaties vertonen. Het bleek echter dat de vz. van het bewuste ex. geslagen was met dezelfde stempel als een ex. van 1612 in het K.P.K., terwijl de afgesleten kz. identiek was met één van 1613 in dezelfde collectie: het

stuk kon dus met zekerheid in 1613 gedateerd worden en behoefde de datering van de gehele schat niet te beïnvloeden.

Een omvangrijker onderzoek werd onlangs door mej. G. van der Meer en mijzelf ingesteld naar aanleiding van een concrete vraag betreffende de zilveren ridders, die door de prov. Gelderland in 1581-83 werden uitgegeven. Deze vrij zeldzame en kort geslagen muntsoort, die door zijn fraaie beeldenaar en groot formaat steeds een geliefkoosd collectorsobject is geweest, leent zich bijzonder goed voor een niet te ingewikkeld stempelonderzoek.

Door de welwillende medewerking van velen konden uit openbare en particuliere collecties 28 ex. van de hele ridder en 3 ex. van de halve ridder worden onderzocht. De hele zilveren ridders, deels ongedateerd en deels met jaartal 1582 bleken geslagen te zijn met behulp van 8 vz.-stempels en 5 kz.-stempels, die alle volgens het hiernaast gereproduceerde schema onderling door stempelkoppelingen met elkaar verbonden zijn, waardoor zij tezamen één onverbreekelijke reeks vormen.

De volgorde waarin de diverse stempels gebruikt zijn, die gedeeltelijk reeds volgt uit de vastgestelde koppelingen, werd bevestigd door het onderzoek van een aantal tijdens het gebruik opgetreden beschadigingen. Zo was de kz.-stempel K 3 gaaf toen hij gecombineerd werd met de vz.-stempel V 2, maar vertoonde een barst in de rechter leeuw bij combinatie met V 4, waaruit volgt dat V 4 later werd gebezigd dan V 2. Dezelfde stempel V 4 was gaaf in combinatie met K 2, maar ontwikkelde een barst onder de G van REGNA toen hij tezamen met K 4 werd gebruikt, waaruit weer de volgorde van K 2 en K 4 bleek. Hieruit volgt de volgorde V 2—V 4 en K 2—K 4. Door overeenkomstige redeneringen kon-

den ook de overige stempels worden ingepast in de reeks.

De op deze wijze opgestelde volgorde, waarin de stempels in gebruik genomen werden, vond bevestiging in een nader onderzoek van de letters. Zoals in de 16e eeuw gebruikelijk, werden de stempels vervaardigd met behulp van ingeslagen positieve poinçonnen voor letters en allerlei onderdelen van de tekening. Bij onderzoek van de letters bleek, dat deze vervaardigd waren met behulp van drie verschillende reeksen poinçonnen. Een eerste alfabet werd slechts voor de oudste stempels V 1 en K 1 gebruikt; een nieuw alfabet met kleinere letters werd langer gebruikt, nl. voor V 2—V 5 en K 2—3, een derde met wederom kleinere letters diende voor V 6—V 8 en K 4—K 5. Ook deze poinçonnen waren natuurlijk aan beschadiging onderhevig, die vooral bij het tweede vrij lang gebruikte alfabet goed te zien is: de E is gaaf op V 2, maar daarna breekt een verder steeds zichtbaar hoekje uit de onderzijde weg; bij de G breekt reeds na V 2 de onderste boog uit; van de N is de linkerhelft van de schreef rechts boven spoedig afgebroken, van de T een deel van de linkerbalk. Vóór het vervaardigen van de laatste stempel V 5 werden de meest beschadigde poinçonnen door nieuwe vervangen. Het onderscheid tussen deze achtereenvolgens gebruikte poinçonalfabetten geeft tevens toevallig de mogelijkheid om naast de uit de stempelpoelingen afgeleide relatieve datering tot een absolute datering te komen. Dezelfde graveur nl. die in de provinciale munt te Nijmegen in 1581—1583 de stempels voor de Gelderse zilveren ridders vervaardigde, blijkt ook vervaardigd te hebben de stempels voor de zilveren ridders, van geheel hetzelfde type, doch afwijkende wapens en omschriften, die graaf Willem IV van den Bergh,

stadhouder van Gelderland, liet slaan in de door hem in 1582 geopende Berghse munt te Harderwijk. Hoe het komt, dat de provinciale stempelsnijder Hendrik Noster ook voor een heerlijke munt kon werken, kan hier in het midden gelaten worden. Belangrijk is dat blijkt, dat de Berghse stempels (2 vz.- en 2 kz.-stempels) vervaardigd zijn met de poinçonnen van het derde Gelderse alfabet. Daar de Berghse munt in maart 1582 werd geopend volgt hieruit, dat reeds in diezelfde maand dit laatste alfabet in Nijmegen in gebruik was gekomen. We komen dan tot de volgende chronologie van de Gelderse emissie. De oudste stempels zullen kort na het invoeringsbesluit van 11 oktober 1581 vervaardigd zijn. Deze dragen geen jaartal. De veel omvangrijker groep met alfabet 2 omvat eerst ongedateerde stempels, vervolgens stempels gedateerd (15)82: waarschijnlijk zijn de ongedateerde nog in 1581 vervaardigd en heeft men bij de jaarwisseling de daarna blijvende datering ingevoerd. Uiterlijk in maart 1582 werd de reeks met het derde alfabet ingevoerd. Dit betekent, dat de massa van de emissie — de 2e groep — in de eerste maanden van 1582 plaats had en dat deze in de zomer van 1582 reeds afliep.

Op deze wijze kan dus door middel van stempelonderzoek een relatieve chronologie, aangevuld met een absolute datering opgesteld worden. Tevens blijkt hieruit, dat de min of meer opvallende wijzigingen in een aantal details van de tekening niet steeds een betrouwbaar hulpmiddel zijn voor de chronologische indeling van een reeks.

Wanneer we de gehele reeks, zoals die thans is opgesteld, overzien, blijkt duidelijk, dat de graveur zich wel moeite gegeven heeft het uiterlijk van de munt voortdurend te verbeteren. De eerste stempels vertonen

Gelderland, zilveren rijder z.j. (V 1—K 1)

Gelderland, zilveren rijder 1582 (V 3—K 2)

Gelderland, zilveren rijder 1582 (V 8—K 5)

*Gelderland, halve zilveren rijder z.j.
(V 1—K 1)*

Bergh, zilveren rijder z.j. (Harderwijk)

verschillende onvolkomenheden: een vrij grove letter, ontbreken van het muntteken, een weinig sierlijk wapenschild, de fout SGT voor GST. Dit alles werd reeds vrij spoedig verbeterd. Later werd, zoals reeds gezegd, de datering ingevoerd. De optredende wijzigingen in de afkorting van de omschriften blijken een direct gevolg van het gebruik van nieuwe letterpoinçonnen: daar de letters van ieder volgend alfabet kleiner waren, behoefden de teksten telkens minder afgekort te worden. Andere wijzigin-

gen daarentegen vertonen weinig systeem: op sommige stempels midden in de reeks is de pluim op het hoofd van het paard weggelaten. De interpunctie vertoont een dergelijke onzekerheid: aanvankelijk werd, evenals op de munten van 1579, het teken ¹ gebruikt; dit werd op de kz. vervangen door sterren, op de vz. niet dan aarzelend door kruisjes. De halve rijders zijn slechts in zeer gering aantal geslagen: bekend zijn 3 ex. van 2 vz.-stempels en 1 kz.-stempel. Daar hier de letterpoinçonnen

van de tweede vz.-stempel deels die van het derde alfabet van de hele rijder zijn, mag aangenomen worden, dat de zeer kleine emissie van halve rijders ook eerst — ondanks 't ontbreken van een jaartal — in het voorjaar van 1582 heeft plaats gevonden.

Het uitgevoerde minutieuse onderzoek leidt dus inderdaad tot tastbare resultaten. Vooreerst kon de homogeniteit van de gehele door stempel-

koppelingen verbonden reeks worden bewezen, dan kon binnen het korte verloop van de emissie een zeer gedetailleerde chronologie worden gevonden, tenslotte kon de evolutie van de beeldenaar op verschillende punten verklaard worden. Het is te verwachten, dat ook in vele andere gevallen de gevolgde methode tot verdieping van dit inzicht in de ontwikkeling zal kunnen leiden.

Dr. H. ENNO VAN GELDER

Nieuwen Daelder van Ghelderlan.

Uit plakkaat van 1585

Schema stempelkoppelingen

Zilveren rijder	V 1		K 1 1e alfabet
	V 2		2e alfabet (gaaf)
	V 3		K 2 2e alfabet (beschadigd)
	V 4		K 3
	V 5		2e alfabet (aangevuld)
	V 6		K 4 3e alfabet
	V 7		K 5
	V 8		
Halve zilv. rijder	V 1		K 1 alfabet A
	V 2		3e alfabet

Stempels zilveren rijder

Voorzijden

- V 1 1e alfabet; CONS-TITVIT; geen muntteken; zonder jaartal; interp. hoekjes; geen binnencirkel
gecombineerd met K 1 (KPK; Teyler)
- V 2 2e alfabet gaaf; CONST-ITVIT; zonder jaartal; interp. hoekjes; gladde binnencirkel
gecombineerd met K 1 (Wenen; Vinkenborg)
K 2 (Teyler)
- V 3 2e alfabet beschadigd; CONST-ITVIT; met jaartal; interp. hoekjes; parelcirkel
gecombineerd met K 2 (KPK; Teyler; Brussel; Berlijn; coll. Van Rede; Herweyer)
K 3 (Teyler; Rijksmunt; Berkman)
- V 4 als V 3, doch interpunctie kruisjes
gecombineerd met K 2 (KPK; Teyler)
K 4 (Teyler; Beuth)
K 5 (Ned. Bank)
- V 5 als V 3, doch 2e alfabet aangevuld en paard zonder pluim
gecombineerd met K 3 (Arnhem; Zutphen; Berlijn)
- V 6 3e alfabet; CONSTI-TVIT; met jaartal; interp. kruisjes; parelcirkel
gecombineerd met K 2 (Sted. Musea Amsterdam)
K 5 (Fries Museum)
- V 7 als V 6, doch zonder pluim
gecombineerd met K 5 (KPK; Berlijn; Wittop Koning)
- V 8 als V 7
gecombineerd met K 5 (Teyler)

Keerzijden

- K 1 1e alfabet; MO-NO·DVC·GELR; interp. hoekjes; gladde binnencirkel
gecombineerd met V 1 en V 2
- K 2 2e alfabet (beschadigd); MON·NO·DVC·GELR; interp. sterren; parelcirkel
gecombineerd met V 2, V 3, V 4 en V 6
- K 3 als K 2
gecombineerd met V 5
- K 4 3e alfabet; MON·NO·DVC·GELRIE·CO·ZVT; verder als K 2
gecombineerd met V 4
- K 5 als K 4, doch COM·ZVT.
gecombineerd met V 4, V 6, V 7 en V 8

Stempels halve zilveren rijder

Voorzijden

- V 1 alfabet A; CON-STITVIT; interp. hoekjes; parelcirkel
gecombineerd met K 1 (KPK; Berlijn)
- V 2 3e alfabet; CONS-TITVIT; interp. kruisjes; parelcirkel
gecombineerd met K 1 (Teyler)
- Keerzijde
- K 1 alfabet A; interp. sterren; parelcirkel
gecombineerd met V 1 en V 2.

HOOGGELEERDEN IN DE PHARMACIE UIT VERVLOGEN JAREN

Op de tentoonstelling die onder bovenstaande titel gehouden werd in het Universiteitsmuseum te Utrecht van 14 juni tot 1 juli 1960, was ook een vijftal penningen geëxposeerd. Drie van deze penningen dateren uit het midden van de vorige eeuw, de tijd van de chocoladetabletten, en staan wel in grote tegenstelling tot de beide andere, die uit deze eeuw stammen. Enkele gegevens betreffende deze hooggeleerden en hun penningen mogen hier volgen:

G. Vrolik (1775—1859)
med. dr., hoogleraar in de geneeskunde en de plantkunde te Amsterdam.

Penning bij zijn 50-jarig doctoraat in 1846 door J. P. Schouberg. Brons 57 mm, Dirks 660.

G. J. Mulder (1802—1880)
med. et artis pharmac. dr., hoogleraar in de scheikunde en de pharmacie te Utrecht.

Penning bij zijn 25-jarig doctoraat in 1865 door D. van der Kellen. Brons 66 mm, Zwierzina 55.

C. G. C. Reinwardt
(1773—1854)

med. et philos. dr. h.c., hoogleraar in de scheikunde, plantkunde en natuurkunde achtereenvolgens te Harderwijk, Amsterdam en Leiden.

Penning bij zijn 50-jarig doctoraat in 1851 door D. van der Kellen. Zilver en brons 52 mm, Dirks 722.

L. van Itallie (1866—1952)
apotheker, artis pharmac. dr., hoog-
leraar in de pharmacie en de vergift-
leer te Leiden.
Penning bij zijn afscheid als hoog-
leraar in 1936 door Joh. G. Wert-
heim. Brons 40 mm, Polak 83.

N. Schoorl (1872—1942)
apotheker, artis pharmac. dr., hoog-
leraar in de pharmacie te Utrecht.
Plaquette bij zijn afscheid als hoog-
leraar in 1942 door J. J. van Goor.
Brons 70 × 50 mm.

Dr. D. A. WITTOP KONING

PRIJZEN VAN HUIS EN HUISRAAD IN ATHENE

Op de tentoonstelling „Huis en huis-
raad in de Griekse en Romeinse
Oudheid”, achtereenvolgens te 's-
Gravenhage en te Leiden gehouden
en nu in Breda te zien, verscheen een
lijst van prijzen zoals die golden in
het Athene van de tweede helft van
de 5e eeuw v. Chr., terwijl tevens de
omrekening in huidige Nederlandse
guldens daarbij vermeld werd. Het
leek ons nuttig om deze lijst, die in
de bijbehorende catalogus werd afge-
drukt, ook op deze plaats nogmaals
te publiceren.

Voor de Griekse prijzen is men uit-
gegaan van de gegevens, die ons ver-
schafte worden door een aantal stèlai,
welke reeds sedert langer dan een
eeuw langzamerhand in brokken tot
ons zijn gekomen. Uit deze fragmen-
ten heeft men nu 11 stèlai kunnen
samenstellen, die in verband blijken
te staan met één der meest gerucht-
makende processen uit de Oudheid:
het proces in 415 te Athene tegen de
lieden, die aldaar de Hermen hadden
verminkt en de Mysteriën hadden
geprofaneerd. De bezittingen der
veroordeelden, tot wie ook de beken-
de Alcibiades behoorde, werden door
de staat geconfisqueerd en verkocht.
Het resultaat van deze verkoping
vinden wij op de genoemde stèlai,
welke daarna (dus ca. 414) — zoals
ons reeds uit de antieke litteratuur
bekend was — werden opgericht in
het Eleusinion ten Z.O. van de
Atheense agora. De inscriptie's op de
stèlai geven telkens achtereenvolgens
de verkoopprijs, het bedrag van de
door de staat daarop geheven belas-
ting en het voorwerp of artikel. Men
diene hierbij dus wel in het oog te
houden dat het hier gaat om veiling-
prijzen van tweede-hands goederen.
Voor het omrekenen van de koop-
kracht van het Griekse geld in Ne-
derlandse guldens beschikt men over

enige gegevens inzake de honorering van bepaalde werkzaamheden in het 5e-eeuwse Athene. Zo is het ons bekend dat het levensonderhoud voor de slaven die zware arbeid verrichtten (in de zilverbijlen van Laurion), op 2 obolen per dag werd gerekend. Dit levensonderhoud moet men heden ten dage zeker op f 3,—, zo niet meer, stellen. Voor de drachme (= 6 obolen) komt men dan op een huidige waarde van ongeveer f 10,—. Dit klopt wel met het loon van een bouwopzichter van het Erechtheion te Athene, die als geschoold arbeider één drachme per dag verdiende. Misschien zijn wij met deze omrekening nog enigszins aan de lage kant en zal men, gezien de huidige koopkracht van de Nederlandse gulden, de drachme binnenkort op f 12,— of zelfs f 15,— moeten stellen. Volkomen zeker is dit nooit te berekenen, doch het voornaamste is dat men zich los maakt van de f 0,45 die men nog steeds als de waarde van één drachme in sommige woordenboeken e.d. vindt opgegeven in na-

volging van oudere drukken van tientallen jaren geleden, waarbij de waarde berekend was naar de toenmalige prijs van het in één drachme vervatte zilver. Het gaat hier echter niet om de zilverwaarde, doch om het uitdrukken van de koopkracht in huidig Nederlands geld. Het gevaar is niet denkbeeldig dat men deze beide punten met elkaar verwart en door de voortdurende vermelding van de f 0,45 tot de foutieve conclusie komt dat het leven in het antieke Griekenland zo goedkoop moet zijn geweest. Wil men een juist beeld krijgen, dan dient men dus steeds de veranderingen in koopkracht van het geld waarin men wil omrekenen in het oog te houden. Charles Seltman drukte de waarde van één drachme eens uit als „a pound as a pound goes”. In ieder geval zijn wij met een tientje voor één drachme vrij dicht bij de werkelijke verhoudingen in het Athene van de tweede helft van de 5e eeuw v. C.

R. CHR. W.

Huis	2000 drachmen	ca f 20.000,—
Rustbed (klinè)	6 drachmen	ca f 60,—
Leunstoel (klismos)	2 drachmen	ca f 20,—
Tafel (trapeza)	4 drachmen	ca f 40,—
Krukje (diphros)	1 drachme	ca f 10,—
Mantel (himation)	20 drachmen	ca f 200,—
Korte tuniek (exomis)	7 drachmen en $3\frac{1}{2}$ obolen	ca f 75,—
Paar schoenen	8 drachmen	ca f 80,—
Kleine zwartfigurige amphoor	2 obolen	ca f 3,30
Zwartfigurige lekyth	1 obool	ca f 1,60
Zwartglanzende skyphos	$\frac{1}{2}$ obool	ca f 0,83
Grote roodfigurige hydria (van zeer goede qualiteit, 5e eeuw)	2—3 drachmen	ca f 25,—
Roodfigurige krater (van matige kwaliteit)	5 obolen	ca f 8,30
Bronzen wasbekken	25 drachmen	ca f 250,—
Reparatie van een bronzen oinochoe	10 drachmen	ca f 100,—
Levensmiddelen:		
10 L. tarwe	1 drachme	ca f 10,—
1 L. olijfolie	2 obolen	ca f 3,30

INGEZONDEN

's *Rijks Muntmeester Dr. J. W. A. van Hengel* schrijft ons:

Aan het slot van het artikel van de heer L. S. Forrer over „Vierkante munten” in de laatste aflevering van „De Geuzenpenning” wordt een vraag gesteld betreffende het al of niet wenselijk zijn van de muntslag van vierkante munten. Ik zou hierop als volgt willen antwoorden:

De invoering van de vierkante stuiver in 1912 werd veroorzaakt doordat er in het bestaande muntstelsel voor een coupure van deze waarde in ronde vorm eigenlijk geen ruimte was. De invoering in 1906 van de stuiver in ronde vorm van cupronikkel was geen succes gebleken (avondkwartje), terwijl bij uitvoering in brons het stuk groter moest worden dan de 2¹/₂-cent en dan te onhandelbaar zou worden. De vierkante vorm werd toen als uitkomst voor deze moeilijkheid aanvaard.

Toen na de tweede wereldoorlog door afschaffing van het 2¹/₂-centstuk ruimte vrijkwam voor een ronde bronzen stuiver, werd hiertoe overgegaan om de volgende redenen: de fabricage van een ronde munt is technisch eenvoudiger dan van een vierkante, evenals de machinale telling en het gebruik in automaten. Deze laatste aspecten gaan bij de groeiende automatisering een toenemende rol spelen.

Aangezien op de Nederlandse Antillen krachtens de laatste regeling van 1953 het 2¹/₂-centstuk gehandhaafd werd, blijft daar ook de vierkante stuiver in gebruik.

Als reactie op hetzelfde artikel ontvingen wij van de heer J. J. M. Hubregtse te Rijswijk een schrijven van nagenoeg gelijke inhoud.

BINNENLANDS NIEUWS

De tentoonstelling „Huis en Huisraad in de Griekse en Romeinse Oudheid” is, na te Den Haag en te Leiden gehouden te zijn, nu sedert begin augustus te Breda te bezichtigen in het Cultureel Centrum De Beyerd tot 3 oktober a.s. Het Koninklijk Penningkabinet zond een aantal antieke munten en sieraden in (zie „Geuzenpenning”, april 1960, p. 18 en 21).

Na drie succesvolle weken heeft de 12e Kunst- en Antiekbeurs in het Museum Het Prinsenhof te Delft en dit jaar onder voorzitterschap van de heer Jacques Schulman, op 14 sept. j.l. haar poorten weer gesloten. De munten en penningen, aldaar tentoongesteld, hebben meer nog dan andere jaren kijkers en kopers getrokken. Hetzelfde geldt voor de decoraties, numismatische boeken en archeologische voorwerpen. De hoogconjunctuur had ook hier haar repercussie. Gouden munten en zilveren medailles hadden veel aftrek, terwijl de Griekse, Romeinse en oud-Nederlandse munten vooral de aandacht trokken van de jongere kijkers.

Enigszins uit de toon viel de opmerking van een Belg, die, na een paar zalen vol schilderijen te zijn doorgesneld, hier zijn echtgenote toebeet: „Tu ne vas pas t'arrêter, au moins!”

Van 7 tot 9 nov. a.s. houdt de Fa. Jacques Schulman, in het Carlton Hotel te Amsterdam, een veiling van een uitgelezen collectie munten, gilden en historiepenningen van Nederland en het voormalige Nederlands Indië. De catalogus wordt begin oktober verzonden.

BUITENLANDS NIEUWS

Van 21 tot 28 augustus werd te Stockholm het XIe Internationaal Congres voor Historische Wetenschappen gehouden. Het door de Zweden perfect georganiseerde congres werd bijgewoond door 2500 historici uit alle delen van de wereld.

In de aan de Oude Geschiedenis gewijde sectie was ditmaal als één der te behandelen onderwerpen aan de orde gesteld „De betekenis van de munten als bron voor de economische en financiële geschiedenis van het Romeinse Rijk”. Het onderwerp werd ingeleid door een in deel II van de kort voor het congres verschenen bundel afgedrukt rapport van prof. Julien Guey (Parijs), die zich vooral ten doel gesteld had aan niet-specialisten duidelijk te maken in welke richting het numismatisch onderzoek zich heden ten dage beweegt. Na een uitvoerige discussie over dit rapport, die zoals gewoonlijk in hoofdzaak op detailkwesties betrekking had, werden een aantal korte voordrachten gehouden over met het centrale thema samenhangende vraagstukken.

Gesproken werd door: prof. Michael Grant (Belfast), *The largest early Roman Imperial aes issues*; prof. Konrad Kraft (Frankfurt), *Stadt- oder Städteprägungen im kaiserlichen Kleinasien*; dr. Patrick Bruun (Helsinki), *Roman Imperial Administration as mirrored in the Early Fourth Century coinage*; prof. Emil Condu-rachi (Boekarest), *L'activité des ateliers monétaires de la région danu-*

bienne — source de l'histoire romaine. Bij de opening van het Congres had prof. Sture Bolin (Lund) een voordracht gehouden over „*Handel und Handelswege der Wikinger*”, waarin uiteraard aan de muntvondsten uit die periode de vereiste aandacht werd besteed.

Ter gelegenheid van het Congres werd op 20 augustus een algemene vergadering van de Internationale Commissie voor Numismatiek gehouden, waarin het Bureau verslag uitbracht over de periode 1955-1960, een nieuw Bureau voor 1960-1961 werd benoemd en mededelingen gedaan werden over het Internationaal Congres voor Numismatiek, dat 11-16 september 1961 te Rome zal plaats hebben. Het Bureau is thans als volgt samengesteld: Dr C. H. V. Sutherland (Oxford), president, prof. Laura Breglia (Rome), vice-presidente, Dr H. Enno van Gelder (Den Haag), secretaris, prof. D. Schwarz (Zürich), tweede secretaris, Mr C. Martin (Lausanne), penningmeester, Dr J. Babelon (Parijs), Dr O. Gil Farrès (Madrid), prof. W. Hävernicks (Hamburg) en Mr S. M. Mosser (New York).

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

De najaarsvergadering van het Genootschap zal op zaterdag 12 november 1960 te 's-Hertogenbosch worden gehouden. Aan de leden zal het programma tijdig worden toegestuurd.

WIL RUILEN: Het gouden tientje uit het kroningsjaar + een gouden vijfje voor 2 3gld-stukken W 1. Of 1 3gld-stuk en enkele $\frac{1}{2}$ en 1gld-stukken W 1. Kwal. min. Zeer fraai. Brieven aan: G. Holman, Pieter Breughelplein 9, Tilburg.

M. G. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MÉDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. I.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische
artikelen en prijslijsten Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby,
gebrocheerd 10/6 d., linnen band 14/—.
Catalogue of Coins of Great Britain & Ireland,
10th edition, gebrocheerd 8s.6d, linnen band 12s.6d.
"Greek Coins and their values"
gebrocheerd 16/—, linnen band 22/6d.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA

NUMISMATICA

ROMA

PIAZZA DI SPAGNA 35

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. KONINKLIJKE BEGEER VOORSCHOTEN

(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN

RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

AMSTERDAM- Keizersgracht 448 - **JACQUES SCHULMAN**

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.40 porto

Munten Nederlandsche Gebiedsdelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.50 porto

H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et

Espagnols 1434-1713.

f50.— + f0.80 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 24392

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MÉDAILLES

COINS AND MEDALS

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du

Tribunal Civil de la Seine

PARIS 9e

7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

DR. BUSSO PEUS

MÜNZENHANDLUNG

FRANKFURT AM MAIN

NEUHAUSZSTRASSE 13 — TEL. 59 24 61

SPINK AND SON, LTD. *gevestigd sinds 1772*

FRAAIE MUNTEN EN PENNINGEN
NUMISMATISCHE BOEKEN ENZ.

Uitgever van het maandblad "Numismatic Circular"

Abonnementsprijs 10 sh. = f 5.50 per jaar

5, 6 & 7 KING STREET — ST. JAMES'S — LONDON S.W.1.

Tel.: Whitehall 5275

Telegramadres: Spink, London

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF — VERKAUF — VERSTEIGERUNGEN

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: Lire 1250